

Endüstri Mirasında Palimpsest İç Mekânların İstanbul Müze Örneklerinden İncelenmesi

Melissa KEÇELİ^{1*}, Cem DOĞAN²

Öz

Kent toplumunun tarihsel sürekliliğinde, sanayileşme karakteristik özelliğini mimari ile ortaya koymaktadır. İnsan ve zaman faktörüyle işleyen sanayi yapıları, toplum yaşayışı çerçevesinde devrim niteliğinde bir dönüşüm geçirmektedir. Eski sanayi mekânlarının tarihi değerler çerçevesinde koruma kaygısı, palimpsest iç mekânların oluşumunu sağlamıştır. Bu çalışmanın temel amacı; palimpsest mekânların yeniden işlevlendirilerek sergileme alanı olarak tasarlanmasında araştırmacılara yeni bir bakış açısı geliştirmektir. İlk olarak, çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmada "fabrika, işlevlendirme, palimpsest ve sergileme alanı" kelimelerine odaklanılarak literatür taraması yapılmıştır. Fabrika yapılarının sergileme alanı olarak kullanılmasında gerekli prensipler endüstri mirası ve müzecilik çerçevesinde detaylı olarak açıklanmıştır. Araştırmanın ikinci aşamasında literatürle desteklenen mekân organizasyonu ve sergileme alanı kriterleri kapsamında, İstanbul bölgesinde dört müze analiz edilmiştir. Bulgularda değerlendirme kriterleri çerçevesinde karşılaştırmalar Rahmi Koç Müzesi Mustafa V. Koç Binası, Cendere Sanat Galerisi, Bomontiada Ara Güler Müzesi, Müze Gazhane İklim Müzesi ve Bienal mekânları üzerine yapılmıştır. Araştırma sonucunda; tarihsel öneme sahip yapıların dönüşümünde, yapıya eklenen yeni işlevlerin bina niteliklerinin izin verdiği ölçüde başarılı olduğu ve mekânda bulunan palimpsest izlerin okunabildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fabrika, Yeniden İşlevlendirme, Palimpsest, Müzecilik

Palimpsest Interiors in Industry Heritage and Examining with Museum Examples from Istanbul

Abstract

In historical continuity of urban society, industrialization reveals its characteristic feature with architecture. Industrial buildings, which operate with factor of people and time, are undergoing a revolutionary transformation within framework of social life. Concern to protect old industrial spaces within framework of historical values has led to formation of palimpsest interior spaces. The aim of this study is to develop a new perspective for researchers in designing palimpsest spaces as exhibition spaces by refunctioning them. First, a literature review was conducted by focusing on the words "factory, functionalization, palimpsest and exhibition space" in forming the theoretical framework of the study. In the study, the necessary principles for using factory buildings as exhibition areas are explained in detail within the framework of industrial heritage and museology. In the second stage of the research, four museums in the Istanbul region were analyzed within the scope of space organization and exhibition area criteria

¹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İç Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye

*İlgili Yazar/Corresponding author: melissakeceli@gmail.com

² Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İç Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye

supported by the literature. Comparisons were made within the framework of evaluation criteria in the findings, on Rahmi Koc Museum Mustafa V. Koc Building, Cendere Art Gallery, Bomontiada Ara Guler Museum, Museum Gasworks, Climate Museum and Biennial venues. The research indicates that in the transformation of historically important buildings, it has been determined that new functions added to build are successful to the extent allowed by building qualities and palimpsest traces in space can be seen.

Keywords: Factory, New Function, Palimpsest, Museology

1. Giriş

Teknolojinin gelişimiyle bilim ve sanayi endüstrisine ait koşulların iyileştirilmesi, eski sanayi yapılarının nüfus yoğunluğu nedeniyle kentlerin dışına kurulmasına neden olmuştur. Bu durum, merkezi konumda ve işlevini yitirmiş durumda olan eski endüstri yapılarının atıl kalması sorununu ortaya çıkarmıştır. Eski fabrika yapıları, sanayileşme dönemini ve kent kimliğini yansıtmada korunmaya değer olması, tamamen yıkılması maliyet ve iş yükü getirmesi gibi etkenler nedeniyle dönüştürülerek yeniden farklı mekânsal özellikler kazandırılmaktadır. Geniş bir alana sahip, işlevini yitirmiş ya da atıl durumda olan sanayi yapılarının birçok kullanıma kolaylıkla uyarlanması, kamu yararına yönelik kültür yapıları ihtiyacını karşılaması bu gelişmelerin doğal bir sonucudur (Atagök, 2000, s. 9). Son yıllarda değişen toplumsal gelişmelerle bu yapıların, ticari alan, üniversite, plato, müze, galeri ve kültürel faaliyetlerin olduğu alanlara dönüşmektedir. Çağdaş sanat sergilerinin antrepo, depo, gazhane, fabrika, tamirhane, tren istasyonlarında gerçekleşmesi sanat müzelerine alternatif mekânların düşünüldüğünün bir göstergesidir. Küratör, izleyici ve sanat camiasında bu durumun benimsenmesi, kalıcı sergi alanları gereksinimiyle birleştiğinde tarihi öneme sahip yapıların yeniden işlevlendirilmesi kaçınılmaz bir süreçtir.

Mekânsal dönüşümü okumada “palimpsest” kavramıyla analogi kurulabilir. Terminolojide palimpsest kavramı, üstüne defalarca yazılabilen ve izlerin katmanlaşma yoluyla görülebildiği bir çeşit parşömen olarak bahsedilir. Ancak kavramı mimari boyutuyla irdelediğimizde ise, öncelikle mekânda okumanın ve katmanlaşmanın nasıl gerçekleştiğine değinilmelidir. Yeniden işlevlendirilmiş mekânlar, kentin geçmiş yaşantısından beslenen adeta yaşayan bir organizma gibidir. Yapılarında bulunan bu yaşamsal güç, mimari yapıların çeşitli şekillerde kodlanarak yeniden üretilmelerinden ancak geçmişte bulunan izlerin tam anlamıyla silinmeyerek katmanlaşmasından gelir. Palimpsest bir yapıda, o mekânın hafızası, kimliği ve yaşam süreci “şimdiki durumunda görülebilir durumda olan izler” üzerinden okunabilir. Bu noktada bir mimari yapının palimpsestliği onun okunabilir katmanlarından doğar.

Eski fabrikaların sergileme alanı olarak yeniden işlevlendirilmesinde, yeni mekân özellikleri ortaya çıkmasına rağmen tarihi dokusu nedeniyle yapı palimpsest olarak tanımlanmaktadır. Bireyin palimpsest bir iç mekânda, eskinin ve yeninin oluşturduğu izleri bir arada deneyimlediği söylenebilir. Palimpsest iç mekânların, kültür sanat etkinliklerinin gerçekleştiği yeni işlevini başarılı bir biçimde sürdürmesinde dikkat edilmesi gereken kriterler bulunmaktadır. Bu kriterlerin ortaya çıkmasında sırasıyla, endüstri mirasının korunması, palimpsest iç mekânların düzenlenme prensipleri ve son olarak dönüşüm sonucu oluşan müze tasarım girdilerinin neler olduğu analiz edilmelidir.

2. Endüstri Mirasını Koruma ve Yeniden İşlevlendirme

Endüstri yapıların doğru biçimde korunması ve yeniden işlevlendirilmesi süreçlerini analiz etmek için bu yapıların mevcut işlevini kaybetmesinde etkenlerin neler olduğundan bahsedilmelidir.

Döneme ilişkin devlet yönetiminin hammadde üretimi konusunda girişimlerinin bulunmaması, üretimlerin çeşitlendirilememesi ve yerli hammadde kullanımının arttırılmaması kamuya ait endüstri yapılarının kapatılmasında etkili olmuştur (Pamuk, 2003, s. 245-246). Ayrıca eski endüstri yapılarının, verimli işletim gücüne sahip olmaması, teknolojik donanımlar konusunda yetersiz olmaları ve kent çevresinde kirlilik yaratmaları da kapatılma gerekçesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Föhl, 1995). İstanbul'da bu işletmelerin 1980'lere kadar tam kapasite ile çalıştığı bu tarihten itibaren belirtilen nedenler doğrultusunda kapatılmaya başlandığı, bazılarının ise 1990'larda terk edildiği ya da yıkıldığı görülür (Köksal ve Ahunbay, 2006, s. 132). Ülkenin ekonomik ve sanayi alanında kalkınmasında payı olan bu yapıların, tahrip durumda bırakılmasına karşı, kent ve kamu yararına kullanılacak şekilde değerlendirilmesi düşünülebilir.

Mevcut mimari mirasın korunması, ülkelerin kültür değerlerini yükseltmek adına sosyal ve tarihsellik anlamında değerli bir olgudur. Yapının korunması bakımından Kuloğlu (1994, s. 102) kavramın önemini şöyle açıklar: kültür etkileşimini sağlamak, tarihe ilişkin değerlere ışık tutmak ve somut olarak bulunduğu toplumun ekonomik ve sosyal analizi için mimarinin korunması gerekli bir unsurdur. Endüstri mirasının korunması adına uluslararası kabul görmüş ilkeler çerçevesinde koruma planı ve işlevlendirme çalışmaları geliştirilmelidir. Tarihi öneme sahip bu yapılarının korunmasında ilk farkındalığın ve araştırmaların Britanya'da başladığı görülmüştür. 1950 yıllarında eski fabrika ve sanayi yapılarını araştırma, kayıt altına alma ve belgeleme işlemlerini gerçekleştiren "endüstri arkeolojisi" disiplini ortaya çıkmıştır. Bu amaçla ortaya çıkarılan eserler ise "endüstri siteleri/anıtları" olarak nitelendirilmiştir (Saner, 2012, s. 53). Endüstri mirasının korunmasında en önemli adım, bilgilerin pratiğe çevrilmesi, uygulamaların arttırılması, pratikten elde edilen bilgilerin geri akışının sağlanmasıdır. Bunun başarılı biçimde gerçekleşmesinde, ilgili meslek gruplarının yanında toplumda da eski endüstri mirasının korunması bilincinin geliştirilmesi önemlidir. Akademik çalışmalar, yayınlar ve seminerler aracılığıyla konunun gündeme getirilmesi bu işlev adaptasyonunun toplumsal bilinç üzerindeki etkisine hizmet edecektir (a.g.e., s. 64).

İnşa edilen endüstri yapılarının geleceğe aktarımında, uygun bir işlevle kent hayatına kazandırılması, özgün kimliklerinin korunması sorununu da gündeme getirmektedir. Bu yapılara ait özgün mimari incelendiğinde; ana strüktürde dönemin gerektirdiği üretim teknolojisinin, özellikle 19. yüzyıl ortasından itibaren dökme demir olduğu görülmektedir. Kullanım doğrultusunda bu yapılar yatay mimaride genişletilmiştir ve ek binalarla üretim arttırılmıştır. Plan tasarımında öncelikle işlev ön planda olduğundan süsleme ve bezeme kullanımı azdır. Yapı girişinde fabrika logosu ya da arma kullanımı bulunan örnekler vardır. Devlet yönetiminde olan fabrikalarda Neo-Klasik cephe kullanımı görülmektedir. Çatı örtüsü olarak genellikle beşik, şed ve düz çatı kullanılmıştır. Üretim yapıldığı alanlar metal strüktüre sahip, tek katlı ve geniş açıklığa sahip olacak şekilde tasarlanmıştır. Betonarme taşıyıcı sistemin kullanıldığı örnekler azdır (Köksal ve Ahunbay, 2006, s. 131-132). Özgün mimari kimliğe ek olarak uygun işlevin tespit edilmesinde, endüstri yapılarının konumlandırılmasındaki etkenlere de değinilmelidir.

İstanbul'da bulunan endüstri yapılarının yerleşimlerinde, dikkat edilen ilk etken deniz ve dere kenarlarının tercih edilmesidir. Genellikle Boğaz ve Haliç kıyılarının tercihi bu yüzdendir. İşlenebilir toprakların bulunması, korunaklı bir liman bölgesinde olması, demiryolu bağlantısının bulunması, hizmet edeceği yapıya ya da alana yakın olması gibi etkenler önemli olmuştur. Örneğin doğalgazın kullanılmadığı dönemde kullanılan Dolmabahçe Gazhanesi'nin, konum itibarıyla Dolmabahçe Sarayı'na yakın yerleştirilmesi gibi çeşitli yerleşim tercihleri bulunmaktadır (Köksal ve Ahunbay, 2006, s. 131). Kent çevresindeki dağılımı genellikle Haliç, Boğaz ve Marmara kıyıları olan endüstri yapıları, konumdan bağımsız 19. yüzyılda üretim kapasiteleri ve önemleri yönüyle kategorize edilirler. İşlev programı büyük tesisler, orta büyüklüğe sahip fabrikalar, atölyeler ve diğer yapılar olarak dörde gruba ayrılırlar. Büyük tesisler devlet tarafından, orduya ya da devlete hizmet amacıyla kurulan çoklu üretim binasına sahip yapılardır. Orta büyüklükte kategorize edilen fabrikalar ise, özel girişimle kurulmuş tek bir üretim alanına sahip yapılardır. Atölyeler ise alt katın üretim, üst katın ise yaşam alanı olarak kullanıldığı, 10 kişiden az işçinin bulunduğu üretim yerleridir. Son olarak endüstriyel üretimi kolaylaştırmak için organize edilmiş yapılar bulunur (Ökçün, 1997, s. 20).

Endüstri mirasının özgün kimliği, konumu ve yapı özelliklerinin uzman kişiler tarafından değerlendirilmesiyle yeni işlev ve mekân organizasyonun nasıl gerçekleştirileceği düşünülmelidir. Yapıya ait araştırma ve uygulamanın, çoklu iş gücü gerektirdiği söylenebilir.

Başarılı uygulamaların olması için uygun işleve ek olarak, dönüşümü sağlanabilen değişiklikler, teknik donatıların yerinde çözülebildiği ve yapıya ilişkin strüktürel özelliklerin dikkatle tespit edildiği değerlendirmeler yapılmalıdır. Uzman uygulamacı tarafından, sürecin yönetimi programlandırılmalıdır. Uzun dönemli iş akışı denetlenmeli ve uygulamada bilimsel yöntemler izlenmelidir. Tarihi mirası koruma kapsamında yeniden işlevlendirmelerde, mekânın iç duvarlardan boşaltıldığı sadece cephelerin bırakıldığı uygulamaların da sık olduğu görülmektedir (Föhl, 1995).

Eski endüstri mirasını yıkıp yeni yapı inşa etmeye kıyasla, mekânın yeniden kimliklendirilmesi daha az maliyetlidir. Ancak araştırmaya, mekân organizasyonu için proje hazırlanmasına ve uygulamaya başlanabilmesi için maliyetin planlanması gerekir (Architektur+Wettbewerb, 1985). Üstünde çalışılacak yapının, korunma düzeyi, yeni işlevin gerektirdikleri ve eksiklerin tespiti üzerine ilgili sanayi kuruluşlarından, firmalardan, belediyelerden ya da devletten destek alınabilir. Uygulama sürecinde kamuyla ilgili sürecin paylaşılması ve belgelendirilmesi tarihi mirası koruma çerçevesinde kaynak bulunmasına katkı sağlamaktadır.

Yeniden işlevlendirmede koruma, mimarlık, mimarlık tarihi, iç mimarlık, sosyoloji, ekonomi, şehir bölge ve peyzaj planlama, makine, inşaat ve elektrik mühendisliği, gibi alanlardan destek alınması gerektiğinden, disiplinlerarası araştırmanın ve ekibin faydası olacaktır. Bu araştırmaların ve ekibin öncelikli hedefi mevcut mimari özelliklerin tespiti ve işlevsel dönüşümün hazırlanması sürecinde niteliklerin belirlenmesidir. Mekânsal programda yeni işlevi yüklenecek alanların tanımlanmasında, iç mekân üzerinden palimpsest kavramıyla bağlantı kurulabilir. Düzenleme prensipleriyle oluşturulan bu mekânların, oluşturulacak yeni kimlik üzerinde de etkisi bulunmaktadır.

3. Palimpsest İç Mekânlar ve Düzenlenme Prensipleri

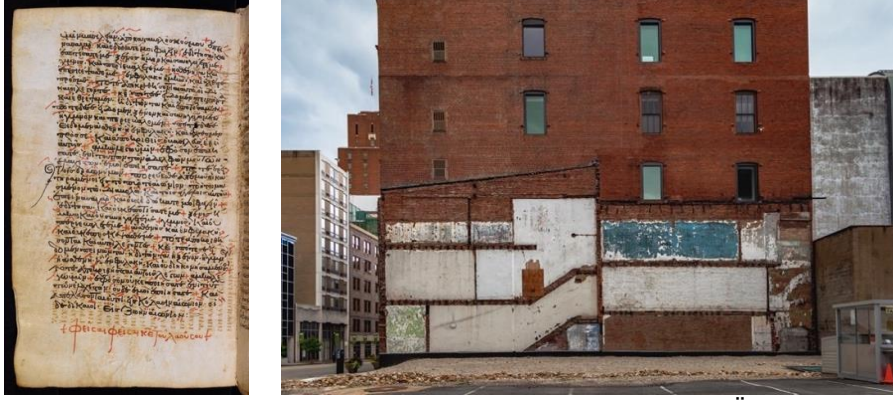
İşlevsel dönüşümü gerçekleştiren iç mekânın palimpsest kavramıyla ilişkilendirilmesinde eski ve yeni dokunun bir arada okunduğu yeni bir düzen hakimdir. Terimin mimarlık ve kent araştırmalarında kullanılmasında kavramsal anlamı etkilidir. Palimpsest iç mekânları anlatmadan önce kavram olarak palimpsesti incelemek çalışmanın teorik alt yapısına ışık tutacaktır.

Yeni yazının altından eskinin soluk izlerinin okunabildiği, üzerine yeniden yazılabilen veya çizilebilen eski parşömen ya da tabletlere palimpsest denilmektedir (Gür, 2002, s. 60). Terim, Latince “palimpsestus” kelimesinden türetilmiştir (Url-1). Yunanca’da ise “palimpsestos” şeklinde ifade edilerek iki sözcüğün birleşiminden oluşmuştur. “Yeniden” anlamına gelen “palin” ve “kazınmış” anlamına gelen “psestos” kelimelerinden oluşmuştur. İnsanların geçmiş dönemlerde kâğıda ulaşmada zorluk çekmesi parşömenin birçok kez kullanımına sebep olmuştur. Bu dönemde parşömenin üstündeki yazılar ve çizgiler kazınır, sonra aynı parşömene yeniden yazılır ve çizilirdi. Çoğu zaman bu çizgiler ya da yazılar tam olarak silinemediğinden, yeni izler eski izlerin kalıntılarıyla birlikte algılanırdı (Tümer, 2008). Eski çağlarda bazı el yazması kitaplarda mürekkeple yazılmış yazıların bıçağın ucuyla kazındığı görülmektedir. Kazınmış sayfalara yeni metinlerin yazılmasıyla oluşan kitapları da palimpsest olarak tanımlayabiliriz. Bu el yazmalarında eski yazı kazınmış durumda olsa da yeni yazının altından izleri okunabilir durumdadır. Bir anlamda iki yazının üst üste olacak biçimde katmanlaştığı söylenebilir (Yıldırım, 2009, s. 45-46).

Yeniden kullanım değeri taşıması, eski ve yeni birlikteliği gibi sembolik anlamlarından dolayı palimpsest kavramının resim, edebiyat, sinema disiplinlerinde ve şehirleri tanımlamada kullanıldığı örnekler mevcuttur. Hafıza ve gerçekliği tanımlamak için Fransız şair Baudelaire bu kavramdan yararlanmıştı. Ona göre hafıza, “yazıldıkça silinen uçsuz bucaksız bir palimpsest”tir.

Kavramla ilgili yapılan benzetmelere birçok disiplinde karşılaşmaktayız. Ancak araştırma kapsamında, şehir ve mekâna yönelik yapılan açıklamalar üzerinde durulacaktır. İstanbul başta olmak üzere bazı şehirlere de palimpsest ifadesinin kullanıldığı karşımıza çıkmaktadır.

İspanyol yazar Juan Goytisolo, farklı kültür ve uygarlıkların birlikteliğini “İstanbul Palimpsest Kent” (Estambul, ciudad palimsesto) ifadesiyle dile getirmiştir. Kent hakkında yazıları bulunan Mustafa Armağan ise “Osmanlı’yı İmparatorluk Yapan Şehir” isimli kitabının konusunu palimpsest kavramıyla ilişkilendirerek ifade eder. İlgili yazıda, Konstantinopolis’in İstanbul’a dönüşümünde kente ait palimpsest gibi üst üste yazılmış, silinmiş ve yeniden yazılmış metinlerinden yararlandığından bahsetmektedir (a.g.e., s. 49-50).

Şekil 1. ve 2. Palimpsest El Yazması ve Palimpsest Mimarlık Örneği (URL 2-3)

Kavramın araştırmayı en çok ilgilendiren kısmı kuşkusuz iç mimarlıkta kullanımındır. Parşömente olduğu gibi yapıda da belli zaman aralıklarıyla katmanlaşmanın izlerinin görüldüğü “palimpsest iç mekânlar” oluşturulabilir. Literatürde “palimpsest iç mekân” kavramı üzerine yapılan doğrudan bir tanım yoktur ancak mimaride anlamsal gücüyle ilişkilendirilmiş çeşitli araştırmalar bulunur.

Parşömenin üstünde taşıdığı eski ve yeni izlerle birlikte yeni katmanlar oluşturması; en üst katmanındaki yazının eskiyle okunabilirliği gibi nitelikleri yeniden düzenlenen iç mekânla da benzerlik gösterir. Söz konusu katmanlaşma, eski bilginin belli oranda silinmesini içerse de onu tamamen görünmez kılması mümkün değildir (Yarımbaş, 2015, s. 66). Yeniden işlevlendirilerek dönüştürülen mekânların palimpsest kavramıyla benzer özellikleri bulunur. Büyük kentlerde alan stoğunun zaman için tamamen dolması, yeni yapılaşma için olumsuz bir durum yaratmaktadır. Yapılaşma olanaklarının kısıtlı olduğu bu bölgelerde işlevini yitirmiş ve konumu itibarıyla değeri yüksek olan miras yapıların, yeni bir işlev yüklenerek çevreye kazandırılmış mekânlar haline getirilmesi sağlanabilir (Yıldırım, 2009, s. 52-53).

Katmanlaşma sonucu günümüzde yeni bir kimlik kazanan palimpsest iç mekânlar, geçmiş ve gelecek arasında kullanıcının ilişki kurmasını sağlayarak, mimari ve sosyal kültürün kuşaklar arası aktarımını destekler (Apaydın, 2019, s. 91). Tarihi değeri bulunan herhangi bir yapıda restorasyon ve yeni işleve yönelik tasarım girdilerinin işlenmesinde palimpsest kavramının geçmişten beslenen yapısı “duyarlılık ölçeğine” göre projeye dahil edilir. Yıkıcı bir dönüşüm geçiren tarihi yapıların, geçmişe ait iz düşümleri ve kullanım değeri tahribata uğrayacağı için, mekânı çözümlenmeyi sağlayan düşünsel ve nesnel veriler günümüze ilişkin bir okuma sunar. Uygulamalarda mimari ve kentsel dokuyu koruma yaklaşımı başat olduğunda ise, geçmiş ve bugün arasında kontrast oluşacağından “katmanlar ve izler” daha okunaklı olacaktır. Yeniden işlevlendirmede mekânın nesnel olduğu kadar konsept olarak biçimlenmesinde de yerin hafızasına, özgün kimliğine, sembolik ve felsefi temellerine yer verilmesi tasarımı içerik olarak geçmişle besleyen bir etken olarak karşımıza çıkar.

Yeni gereksinimler doğrultusunda fonksiyonel olarak düzenlenen iç mekânın, geçmişten kalan parşömendeki iz gibi tanımlanabilecek tarihi dokusu (Şekil 1-2), taşıyıcı sistem, kabuk, döşeme vb. unsurların yapıarda özellikle korunduğu örnekler bulunmaktadır. Kent örneğinden iç mekâna kadar çeşitli ölçeklerde palimpsest mekânlar bulunur. Örneğin defalarca yeniden işlevlendirilmiş Esmâ Sultan Yalısı palimpsest iç mekân dokusuna sahip bir yapıdır (Şekil 3).

Şekil 3. Palimpsest İç Mekânda Katmanlaşma Örneği, Esmâ Sultan Yalısı (URL 4)

19. yüzyılda I. Abdülhamit'in kızı Esmâ Sultan için yaptırılan yalı, önce konut olarak kullanılmış, cumhuriyetin ilanı ile hanedan halkı yurt dışına sürülünce satılmıştır. İlk işlev dönüşümünü bu noktada gerçekleştiren yapı, tütün deposu olarak sonrasında ise üst katı marangozhane alt katı çelik ve kömür deposu olarak kullanılmıştır. 1975 yılında ihmal sonucu bir yangın geçiren, yalının içine çelik konstrüksiyon yapım tekniği ile bir cam kabuk oluşturulmuştur; günümüzde davetlere ve düğünlere hizmet vermektedir (Sayın, 2001, s. 99-102).

Dönemin endüstri yapılarına hizmette bulunmuş Esmâ Sultan Yalısı gibi birçok palimpsest iç mekân örneği bulunur. Araştırma strüktürü doğrultusunda terimin anlamsal boyutu, endüstri mirası yapılarla ilişkilendirilecektir. Bunun için, palimpsest iç mekânların (endüstri mirası yapılar), koruma stratejileri çerçevesinde düzenlenme prensipleri analiz edilmelidir. Çünkü tarihi yapıda uygulanacak her müdahalenin olası sonuçlarının neler olabileceği uzman kişiler tarafından belgelendirilmiş analizler ve akademik araştırmalarla belirlenebilir.

Tarihi miras değerinde olan yapının, mekân müdahalesinde hangi bölgelerin korunması ya da yenilenmesi gerektiği yönünde alınan kararlar, mekân adaptasyonunu şekillendirerek, günümüz koşullarıyla yapı ömrünü uzatmayı ve koruma değerinin artmasını sağlar. Uygulanacak müdahalelerin yapıya adaptasyonu, çift yönlü olarak tanımlanabilir. İlk olarak, mevcut yapıya ya da çevresindeki diğer yapılara adapte olabilen tüm özelliklerin birebir olarak eklenmesidir. İkinci olarak ise mevcut yapı ve çevresinde bulunan özelliklerin özümsemesi sonucu günümüz koşullarıyla yansıtılmasıdır (Kaşlı, 2009, s. 24-25). Restorasyon projesi, strüktürün ve yapı elemanlarının dayanımını yeni teknolojik unsurlarla arttırmak dışında, yapının yeniden kullanım önerilerini de içinde barındırabilir. Yeni kimliğin mekâna uygulanabilirliği araştırılır; kütle ve mekânsal özellikleri baskılayacak değişimlerin olmamasına dikkat edilir. Restorasyonda tarihi mirasın korunması amaç, işlev dönüşümünün ise mekânın ifade edilmiş biçimi (araç) olduğu söylenebilir (Venedik Tüzüğü Madde 5, Akt. Terece, 2013, s. 9).

Ölçek ve boyut farkı olmaksızın mekânsal organizasyonunda, sistematik problemlere yanıt veren dönüştürücü, kapsayıcı ve sembolik özellikler bulunur. Koruma kapsamında bulunan mekân çözümlenmesinde dahi kullanıcı adaptasyonu düşünülmelidir. Kullanıcının isteklerini, ihtiyaçlarını karşılamalı ve değerlerini barındırmalıdır (Dinç, 2002, s. 102). Bu yapılar palimpsest bakış açısıyla incelendiğinde ait oldukları dönemin, dokusunu, kültürünü, yaşam biçimini ve felsefesini mekâna aktardığını söyleyebiliriz. Kent ölçeğinden iç mekâna kadar, toplumlar içinde bulunduğu dönemin sosyolojik,

kültürel, ekonomik, teknoloji, yapı tekniği ve estetik değerlerini mekâna yansıtmayı önemser (Arabacıoğlu ve Aydemir, 2007, s. 207).

Yapı bulunduğu çevre etkileşiminden ve zaman ögesinden bağımsız düşünülmemeyeceğinden, değişime açık müdahaleler yapılabilir. Kullanıcı ihtiyaçlarının gelişebileceği düşünülerek, işlev dahilinde mekân kurgusu değişebilir nitelikte ele alınabilir. Buna ek olarak, mekânın başka bir işlev dönüşümü süreci geçirebileceği ihtimali de vardır. Projede değişime açık müdahalelerin tercih edilmesi, yapının tarihi dokusunda oluşabilecek kalıcı hasarın önüne geçmektedir (Kaşlı, 2009, s. 26-27).

Tarihi değere sahip yapının, taşıdığı mimari dilin incelenmesi de önemli bir etkidir. Bulunduğu dönemin teknik ve mimari özelliklerini içinde barındıran üslup değerlerinin olması, yapıyı koruma nedeni olarak da karşımıza çıkmaktadır. Mekân dönüşümünde ise, analiz edilecek bu mimari dil, işlevlendirme kapsamındaki müdahalede kullanılacak yöntemin ve dilin ana strüktürünü oluşturur.

Yapıda, taşıyıcı sistemde ve mekânı kuşatan döşeme, çatı, duvar gibi yüzeylerinde zamana bağlı bozulmalar ve çürümler gerçekleşebilir. Binanın karakteristik özelliklerini taşıyan bu yapısal elemanların, müdahale öncesi rölöve ve restitüsyon çalışmalarıyla zayıf noktaları tespit edilmelidir. Yeniden işlevlendirme sürecinde belirlenen gereksinimler ve tespitler doğrultusunda, alt taşıyıcı sistemler eklenebilir ve mevcut sistemler ve yüzeyler üzerinde yapısal onarımlar yapılabilir. Buna ek olarak asma kat oluşturulabilir; hareketli duvar sistemleri ve alçıpan duvarlar da yapıya bölücü olarak eklenebilir. Yapı kapsamında dikkat edilmesi gereken en önemli etken, bu müdahalelerin mekânın tarihsel değerlerine saygı gösterilmiş bir biçimde yapılmış olmasıdır (Kaşlı, 2009, s. 28).

Yeniden işlevlendirilen binanın, strüktürel açıdan güçlendirilmesi, düşey sirkülasyon elemanların eklenmesi, mekânlar arası geçitler ya da bağlantılar kurulması, ara kat ya da tamamlayıcı ek binaların yapılması gibi müdahaleler güncel yönetmelikler çerçevesinde uygulanabilir. Böylece, taşıyıcı duvar, giriş, kolon, gergi elemanı, kat plakları gibi mevcut yapısal elemanlara müdahalelerle onarımlar sağlanabilir (Uçar, 2013, s. 21). Eski işlevde dönemin kullanım koşulları ön planda olduğundan, yeni işlevde ek dolaşım elemanlarına ihtiyaç oluşturabilir. Böylece düşey dolaşımı destekleyen asansör, yangın merdiveni ve engelli rampaları gibi dolaşım elemanlarının eklenmesi sağlanabilir (Kaşlı, 2009, s. 29).

Bu tip yapılara ilişkin potansiyel sorunlardan biri de müdahale türünün uygulama öncesinde net biçimde ortaya konulmamasıdır. Yapıda uygulanacak yeni renovasyon müdahalelerinde, mekânda mimari benzerliğin artması sonucu palimpsest izlerin okunması zorlaşarak, restitüsyon tarihinin, işlem türleri ve uygulama yönteminin belirlenememesi gibi sorunlar ortaya çıkabilir. Buna karşın yapıyı dönüştürme seçeneğiyle, eski ve yeni arasında yeni bir mimari dilin ortaya çıkabildiği, tarihlerin ve farkın ortaya konulabildiği bir ortam yaratılabilir. Böylece restitüsyon tarihi ve dönemler arası palimpsest izlerin okunması kolaylaşacaktır.

Pekol (2010, s. 156), mimari mirasın korunması ya da işlev dönüşümünün uzmanlık gerektiren bir iş olduğundan bahseder. Ona göre, bu kolaylıkla yapılamayacak özel bir beceri gerektirir. Restorasyon projesi detaylı ve özenli bir ekip çalışmasını içerir. İç mimarın görev yükümlülüğü tarihi miras yapılarda, en az müdahaleyle en doğru uygulamayı yapabilecek donanıma sahip olmasıdır. Bu kapsamda iç mimar, yapı tarihini göz önüne alarak iç mekânı oluşturan tüm yapısal elemanları, zemin, duvar ve tavan yüzey malzemelerini, aydınlatma-havalandırma tesisatını, mobilya-donatı-aksesuarları,

halı-perde gibi tekstil malzemelerinin bir arada kullanımlarını değerlendirir. Onarım yapılması gereken mevcut iç mekân elemanlarını tespit eder ve işlevin desteklediği konseptler oluşturur. Restorasyon projelerinde yer alan mimar ve iç mimarlar, özgün tarihi dokuyla yarışacak tasarımlardan uzak, yapının korunması odaklı bir çalışma disiplinini benimsemelidir (Terece, 2013, s. 12-13).

Yapının eski ve yeni işlevinin kesiştiği ya da ayrıldığı durumlar ortaya konulmalıdır. Yeni işlevin gerektirdiği kullanımlar ve yapı boyutları düşünülerek iç mekânda akustik, proje hazırlık sürecinde değerlendirilmesi gereken bir unsurdur. Miras değerine sahip yapılarda uzun yıllar kullanım ile edinilmiş dokusal ve görsel değerler karakteristik bir atmosfer oluşturur. Yapıya işleyen bu değerler, kullanıcı deneyimi esnasında anlam boyutu kazanır. Palimpsest iç mekân atmosferi de bu şekilde oluşmaktadır.

Evrensel tasarım ilkesi ve terime ismini veren parşömenler açısından palimpsest iç mekânlarda, sürdürülebilir malzeme kullanımı da gündeme getirilmelidir. Kâğıdın zor bulunduğu dönemlerde defalarca kullanılan parşömenler gibi, estetik amaçla kullanılan çeşitli malzemeler kaynakların azalmasına sebebiyet vermektedir. Bu iç mekânlarda kullanılacak, yüksek maliyet gerektirmeyen ekolojik duyarlılığa sahip malzeme kullanımı çevre ile uyumlu bir tasarıma da olanak sağlar.

Palimpsest mekânların varlığını sürdürebilmesi için süreklilik içinde kullanımları esastır. Yeniden işlevlendirmede tarihi mirasın tipolojik, strüktürel ve mekânsal özelliklerinin az değişimle değer kaybı yaşamayacağı bir işlev edinmesi istenir. Bu nedenle, bu tür tarihi dokuya sahip yapılar yeni işlev olarak müze, kültür-sanat merkezi, galeri olarak kullanılabilirler. 1990'larda kültürel donanımın kamusal mekânları değerlendirmede önemli bir araç olarak benimsenmesi, tarihi mirasın sanat mekânı olarak işlevlendirilmesinde etkilidir. Bu dönüşüm paradigmasında, sanatın tarihi mekânı değiştirmek yerine onun görünürlüğüne değer kattığı söylenebilir.

4. Dönüşüm Kapsamında Müze Tasarım Girdileri

Toplumsal değişim endüstri yapılarına nasıl yön verdiyse, işlev dönüşümüyle müzeye dönüşen yapılarda da mekânın doğası yeniden biçimlenir. Çalışmanın kapsamı "sanat müzeleri" üzerine olduğundan, müze tasarım girdilerine ait okumalar bu konu çerçevesinde ele alınmıştır. Sanat müzeleri, sanat eserlerini ya da sanatsal üretimin parçası olan nesnelere toplamaya, saklamaya, korumaya ve izleyiciye sergilemeye yoğunlaşmışlardır. Bu nedenle izleyici-mekân ilişkisinin düzenlenmesinde, dönüşüm kapsamında ele alınan ve yeni işlevin de gerektirdiği tasarım girdileri göz ardı edilmektedir. Çeşitli araştırmalar ve müze ziyaretçileri değerlendirmeleri, günümüzde bu deneyim koşullarının fiziksel çevreyle ilgili olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Böylece sergileme alanı içinde yer alan ve sunumu destekleyen malzemeler, teknik donatılar önemli hale gelmiş, müze tasarım girdilerini tanımlanmıştır.

Müzenin günümüz tanımında da varlık gösteren yeni fonksiyonlar, mekânların geliştirilmesinde evrensel ve yeni tasarım olgularını ortaya koymaktadır. ICOM 2022 yılında gerçekleştirdiği genel kurul sonrası müze tanımı olarak; "Somut ve somut olmayan mirası toplayan, koruyan, yorumlayan ve sergileyen kâr amacı gütmeyen kalıcı toplumsal bir kurumdur. Erişebilir, halka açık ve kapsayıcı olması düşünülen müzeler, çeşitliliği ve sürdürülebilirliği desteklemelidir. Profesyonel toplulukların katılımıyla, keyif, eğitim ve bilgi paylaşımı için çeşitli deneyimleri ve iletişimi destekleyerek çalışır" (URL 5). Bu tanım doğrultusunda bir müzenin belirtilen amaçları doğrultusunda

kurgulanabilecek fonksiyonları her müzede aynı biçimde olmayacağı gibi, mekânın boyutlarına ve gereksinimine göre değişiklik gösterebilir ya da aynı yapıda kurgulanamayabilir. Örneğin, sanat eserlerinin restorasyonu için müzenin çalıştığı kurumlardan destek alınmasıyla iç mekânda laboratuvar için bir alan tercih edilmeyebilir.

Mekân fonksiyonlarının tespiti sonrası müze oluşumunda karar mekanizması durumunda olan ve tasarımı çevreleyen üç sorunun cevabı netleştirilmelidir. İlk olarak sergilemenin zaman aralığı, hedef kitlenin tanımlanması ve müzede izlenime sunulacak eserin sergileme ve sunum tekniğinin ne olacağına belirlenmesidir.

Müzedeki sergileme koordinasyonunu sağlayan sergi planlama uzmanı ya da küratör serginin türüne karar verecek olan kişidir. Serginin yıl içindeki süresi, iş gücü ve finansal harcamaları gibi birçok konuda yetkileri bulunur. Sergiler mekânda buldukları zamana göre 'sürekli ve süreli sergiler' olarak ikiye ayrılırlar. Sürekli sergilerde, yerleşik ve kalıcı bir sergi düzeni (permanent exhibition) bulunur. Koleksiyonu sınırlı sayıda olan küçük müzelerde tercih edilebilir bir sergileme türüdür. Rahmi Koç Müzesi, Dolmabahçe Sarayı gibi devlet ve özel müzelerde bu sergileme örneği görülebilir. Müzenin sergi salonu, bütçesi ve hizmet gücü yeterli seviyedeysse sürekli ve süreli sergi bir arada yapılabilir. Süreli sergilerde (temporary exhibition), izleyici belirli tarih aralığında sergiyi ziyaret edebilir (Erbay, 2011, s. 75).

Yer ve zaman sınırlaması olması, serginin düzenlenişini etkilemektedir. Buna göre süreli sergilerin bulunduğu müzelerde değiştirilebilir ve müdahale edilebilir sistemlerin kullanıldığı görülmüştür. Örneğin İstanbul'da bulunan Pera Müzesi'nde sürekli ve süreli sergilerin bulunduğu alanlar katlarla ayrılmıştır. Sürekli ve süreli mekânların tasarımında eserin sunum teknikleri açısından çeşitli farklar bulunur. Sergi türüne karar verilmesinin ardından, müze ziyaretçilerine koleksiyonun etkili biçimde gösterilmesi için sergileme ve sunum tekniğine karar verilmelidir.

Son 20 senede sanat eserinin gösterimine hizmet edecek ve ziyaretçinin ilgisini çekecek, modern ve etkileşimli sunum tekniklerinin bulunduğu müze tasarımlarına gereksinim artmıştır. 21. yüzyıl başlarında büyük kentlerde bulunan müzeler, sunum tekniklerini ve koleksiyonlarını bu kapsamda yenileme ihtiyacı hissetmiştir (Atagök, 2002, s. 141). Günümüzde bu sunum tekniklerini, durağan ve dinamik olarak iki şekilde sınıflandırabiliriz. Durağan sergilemelerde, vitrin, panolar, stantlar, diorama odaları, maket, model (manken ve mummyalar) ve projeksiyon (datashow) gibi kullanım teknikleri bulunur. Bu sergileme tekniğinde, ziyaretçiyi bilgilendirmek amacıyla, eserin yanında etiketler ve bilgilendirme stantları kullanılır. Dinamik sergilemelerde ise, sanat eserinin okunması düğmeler ya da dokunmatik ve etkileşimli sistemlerle sağlanır. Bunlar; gösteri odaları, dokunmatik ve interaktif sunum (kiosk), planetaryum, panorama, simülatörler, animatronik sistemler, drama ve tiyatral yöntemler, robotlar, IMAX dijital sunumlar ve hologram sistemleridir (Erbay, 2011, s. 89-99).

İç mekânın bir sergi alanı olarak tanımlanmasında çeşitli fiziki elemanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlar; yer döşemesi, tabanlar, duvarlar, panolar, askı sistemleri, vitrin aparatları, vitrin ve stantlar ve dijital interaktif sergi öğeleridir. Bu elemanlar sergi salonlarında sergileme anlayışının, sanat eseri, insan ve mekân ilişkilerini düzenlemek için kullanılır. İzleyici davranışları, konfor beklentisi, nesnelere türü, boyutu ve malzemesi fiziksel elemanların rollerini belirlemede bir etkidir. Çünkü müzede kullanılacak elemanın türünü belirlemede müzede izleyici kullanımını desteklemesi temel faktördür.

Duvarlar eserin sergilenmesinde önemli bir yere sahiptir. Sergi salonu duvarlarında kullanılan renk, izleyicinin eseri algılamasında ve sergi takibinde temel etkindir. Buna göre açık rengin bulunduğu duvara genellikle kontrast oluşturması bakımından koyu renkte eserler asılır. Bunun tam tersi durum da tercih edilmektedir (a.g.e., s. 143). Müze ya da galeri, tarihi bir ortamda kurgulanıyor ise, bu dokuyu korumak adına taşıyıcı özelliği bulunmayan duvarların ya da panoların kullanımı düşünülebilir. Sergilemenin mekândaki kullanımına bağlı olarak sökülebilir, hareketli, raylı, kavisli, şeffaf ya da sabit olarak çeşitli biçimlerde duvarlar tercih edilebilir. Sergileme anlayışındaki yenilikler sonucu, bölücüler üzerine farklı öneriler de geliştirilmiştir. Sanal ve artırılmış gerçekliğin bulunduğu dijital sergilemelerde, yüksek çözünürlüklü led ekranların duvar gibi bölücü olarak kullanımı bulunmaktadır.

Duvarlar, ziyaretçinin eserle olan izlenimi kolaylaştırır. Ancak bu görsel iletişimde eserin duvar yüzeyi ile olan bağlantısını ve kontrolünü sağlamada, askı sistemi kullanımı gerekir. Sanat eserlerinin duvarda ya da döşemede doğrudan sergilenmesi gibi vitrinde de ziyaretçiye sunulması tercih edilebilir. Sanat eserlerini hırsızlık, aktivistlerin tartışmalı protesto metodlarından biri olan vandalizm, toz, böcek, sıvı gibi etkenlerden ve ortam neminin olumsuz koşullardan arındırmak için vitrin kullanımı yararlı olabilmektedir.

Vitrinlerin koruma ve sergileme işlevi dışında da desteklemesi gereken bileşenler bulunur. Sağlam, bulunduğu zeminle dengelenmiş, güvenli ancak müze çalışanları tarafından erişilebilir özellikleri olması vitrinin tasarım ve kullanım değerini arttıracaktır. Vitrin iskeleti ve sisteminde kullanılan malzemelerin esere zarar vermeyecek özellikleri bulunmasına da dikkat edilmelidir (Belcher, 1991, s. 122-123). Müzelerde kullanılan sergileme vitrinleri, çeşitli biçimlerde sınıflandırılmaktadır. Bu sergileme yüzeyine göre olabildiği gibi sergileme hacmine göre de olabilir.

Vitrinde kurgulanan sanat eserlerinin algılanmasında doğru açığa sahip yüzeyler ve aydınlatma birbiriyle ilişkilidir. Kılıç Sirel'e (1992, s. 35) göre, sergileme mekânında gerçekleşen tasarım sürecinde eser, sergilendiği vitrin ve aydınlatma düzeni arasında dengeli bir ilişki kurulmalıdır. Buna göre sergileme yüzeyinin konumuna ve sergilenen nesnenin özelliğine göre çeşitli müze sergileme vitrinleri bulunur. Bunlar: Lectern (L) tipi yer vitrini, duvar ya da dolap vitrini, düzlemsel (masa tipi) yer vitrini, sıra tipi yer vitrini ve ayrı ya da tek bir biçimde gruplandırılan tavana asılı büyük vitrinlerdir. Bu vitrinlere ek olarak yarım küre ve silindirik yüzeye sahip vitrin kullanımları da nadir de olsa bulunmaktadır (a.g.e., s. 20-28).

Eserin sergilenmesi sürecinde iyi aydınlatılması, ziyaretçiler ve çevresel faktörlerden korunması, nem ısı ve ses gibi değişkenlerden dengelenmesi gereklidir. Bunlar için sergi mekânında, mekanik ve tesisat proje çizimleri önemli yer tutar.

Serginin anlatım gücü üzerinde ışığın doğrudan etkisi bulunmaktadır. Bu sergi konseptine vurgu yapabildiği gibi estetik yönlerini de ortaya çıkarabilir. Sergileme alanı doğal ve yapay ışık olmak üzere iki ışığın birlikte kullanımıyla da ifade edilebilir (Locker, 2013, s. 153). Doğal ışığın kontrol edilebilir olmayışı nedeniyle, genellikle yapay ışık kullanımı müzelerde tercih edilmektedir (Bayer, 1961, s. 278-279).

Sergi alanlarında birden fazla aydınlatma armatürü kullanımı tercih edilmelidir. Vitrin yüzeylerinde parlama dikkate alınarak tercih edilen armatürler ile birden fazla yönde ışık sağlanması doğru olur. Sergileme mekânında yapay ışığın yatayda düzgün dağıtılması, tabloların görme açısını düzgün ışık alımıyla destekleyecektir. Tablo ve heykel, büst gibi

eserlerin, aydınlatılmasında teknik açıdan farklar bulunmaktadır (Göker, 2002, s. 144-145).

Müze ve sergileme mekânlarında görsel algının desteklenmesi, bilinçli aydınlatma tasarımının yapılması ile sağlanır. Öncelikli olarak sergilenen eserin özelliklerinin ve duyarlılıklarının tespiti yapılmalıdır. İlerleyen aşamada ise eserin bulunduğu mekânı aydınlatacak ışık kaynağının nicelik ve nitelik özellikleri irdelenmelidir (Karaoğlu Can ve Altuncu, 2021, s. 691). Tasarımcı, sergileme alanını ve eserleri destekleyen aydınlatma tasarımını iç mekân projelendirme sürecinde ortaya koymalıdır. Objelerin algılanmasında gerekli ışık miktarı, yönü ve mekânın gereksinim duyduğu ışık kaynaklarının neler olduğu bu süreç içinde belirlenir.

Eserlerin ya da nesnelere sergilenmesinde aydınlatmalardan kaynaklı kimyasal bozulmalar, kâğıt ya da tuval dokusunda yıpranmalar, hassas nesnelere yüzeylerinde çatlaklar, tekstil yüzeylerde liflerin yıpranması, boyaların ve verniklerin solması gibi olası sorunlar meydana gelebilir. Bozulmalar eserin geleceğe aktarımı konusunda da problematik bir unsurdur. Sergilemede esere yönlendirilen ışığın yaydığı ışınlar çeşitli derecelerde bozulmalara sebebiyet verebilir. Bahsedilen ışınlar dalga boylarına göre, morötesi (UV), görünür (V) ve kızılötesi (IR) olarak sınıflandırılır (Karaoğlu Can ve Altuncu, 2021, s. 678). Sergileme alanında kullanılan aydınlatmalarda eserin organik bir nesne olabileceği dikkate alınarak aydınlık düzeyinin de belli sınırlar içinde kontrol altında tutulması gerekebilir.

Sergileme alanında izleyicinin mekân deneyim koşullarını arttıran bir unsur olarak karşımıza çıkan ısıtma ve havalandırma sisteminin, doğru çözümlenmesi ortamdaki hava sirkülasyonunu ve eserin yerleşim düzenini etkileyeceğinden önemlidir.

Müzede, dış çevreden gelen gürültülerden ya da iç mekânda video-ses enstalasyonların diğer mekânlara yayılımı dengeleyebilecek akustik sistemin oluşturulması gerekecektir. Betonarme malzeme kullanımının gürültüyü geçirebildiği söylenmektedir. Bu durum ayrıca mekân yüzeylerinde çeşitli cam yünleri ve plastik madde kullanımlarıyla da sağlanabilir (Molajoli, 1963, s. 178).

Müzelerde sismik deprem sensörü, gündüz ve gece görüşüne sahip kamera sistemi, lazer güvenlik sistemi, kamera, dokunmatik ve sesli uyarı sistemleri, personel kontrol kartları, yangın ve duman algılama sistemleri, turnike, X/ray ve üst arama sistemleri, enerji ve hat ihbar sistemleri gibi ziyaretçileri ve eserleri korumaya yönelik güvenlik önlemleri alınmalıdır. Acil çıkış koridorlarında tehlike durum olabileceği ihtimali göz önünde bulundurularak, eser yerleşimi konusunda dikkat edilebilir. Ayrıca bu çıkışların ışık, pano ve etiket kullanımıyla belirtilmesi gerekir.

Yangın önlemlerinin alınmasında, müzenin konumu, inşaat biçimi, emniyet donanımları, inşaatta kullanılan malzeme cinsi ve yanıcı maddelerin binaya alınma biçimi gibi etkenler belirleyicidir. Bu kapsamda çatılar, merdivenler ya da tavanlarda ahşap kullanımı tavsiye edilmemektedir. Ancak tarihi bir yapı müzeye dönüştürülüyor ise, ahşap olan bölümlerin yanmaz hale getirilmesi gerekir. Elektrik tesisatında oluşabilecek kısa devre tehlikesinin de göz önüne alınması sağlanmalıdır (Molajoli, 1963, s. 194).

5. Bulgular: Endüstri Mirası Palimpsest İç Mekânların İstanbul Müze Örnekleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Çalışmada palimpsest yapısı ve yeni işleviyle kullanımları incelenecek örnekler, İstanbul şehrinde bulunan müzeler olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda öncelikle endüstri sektörüne hizmet etmiş, sonrasında yeniden işlevlendirme sonucu müzeye ya da galeriye dönüştürülmüş yapılar belirlenmiştir. Araştırmayı İstanbul genelinde sınırlandırmada, kentin eski dönemlerde sanayi sektöründe merkezi konumda olması etkili olmuştur. Ayrıca diğer kıyı kentlere kıyasla, denizin kentle iç içe olması nedeniyle önemli endüstri yapılarının bu kıyılarda oluşturulduğu görülmüştür. Buna ek olarak tarihi miras değerleriyle kentin, edebi yazılarda ve kültürel araştırmalarda palimpsest mimari niteliğinin olmasıdır. Tüm bu etkiler bağlamında, Rahmi Koç Müzesi, Cendere Sanat, Ara Güler Müzesi ve Müze Gazhane örnekleri üzerinden alan çalışması yapılması hedeflenmiş, palimpsest temelli araştırma metoduyla ortaya konan analizlerin çalışmaya katkı sunması amaçlanmıştır.

Sanat müzelerinin belirlenmesinde çalışmanın kuramsal temeline uygun dönüşüm geçirmesi (palimpsest görünüm), eski işlevlerinin birbirinden farklı nitelikte sanayi yapıları olması nedeniyle İstanbul'un farklı ilçelerinden dört örnek seçilmiştir. Geçmişine ilişkin karakteristik özelliklerinin mekânda belirgin biçimde hissedildiği yapılardan seçilen örnekler yer verilmeye çalışılmıştır. Hipotezin ispatlaması ve okuyucuya verilmek istenen ileti için birbirinden farklı işlevlere sahip olmaları ve sosyokültürel bölge farklılığı nedeniyle konuya örnek teşkil etmesi açısından dört nitelikli örneğin yeterli olacağı düşünülmüştür.

Palimpsest özellikleri incelenen tarihi yapıların mimari ve çevre koşullarının değerlendirilmesi, mekânda yapılan görüşmeler ve gözlemler sonucu edinilen veriler ile gerçekleştirilmiştir. İlgili örneklerden cephelerinin ve iç mekânlarının görsel verileri toplanmış olup, palimpsestle ilişkili yapının kentsel dokusu ve sosyokültürel koşulları da çalışmaya dahil edilmiştir (Şekil 4-5-6). Yapılarda incelenen eski-yeni sentezi, kent dokusu üzerinden okumalar ve sosyal boyutu mekânlar arasında farklılıklar göstermiştir (Şekil 7-8-9). Çalışmanın ilerleyişinde yapıların genel tarihi hakkında kısa bilgilendirmeler yapılmış, ardından yapının araştırma metodu çerçevesinde edinimleri tablolar ile ortaya konulmuştur (Tablo 1-2-3-4).

Şekil 4-5. Şekil Sırasıyla Rahmi Koç ve Cendere Sanat'a Ait Binaların Cepheleri (Fotoğraf: Melissa Keçeli, 2022)

Şekil 6-7. Ara Güler Müzesi ve Müze Gazhane'ye Ait Binaların Cepheleri (Fotoğraf: Melissa Keçeli, 2022)

Şekil 8-9. Müze Gazhane'ye Ait Binaların Cepheleri (Fotoğraf: Melissa Keçeli, 2022)

Araştırmanın ilk ayağı olarak seçilen Rahmi Koç Müzesi'ne ait Mustafa V. Koç Binası, günümüzde Beyoğlu ilçesinin Hasköy semtindedir. Geçmişte Osmanlı dökümhanesi olarak hizmet veren yapının inşa tarihi kesin olmamakla birlikte 18. yüzyılın son çeyreğine ilişkin işletme sürecinin belgelendirilmesi nedeniyle 1700'lü yıllar olduğu söylenmektedir. Dökümhane binası gemilerin sabitlenmesinde kullanılan zincir, çapa ve lenger üretimi için inşa edilmiş ve "Lengerhane" ismiyle anılmıştır. Söz konusu yapının, mimari kimliği bununla sınırla kalmamış, Cumhuriyet döneminde ise Tekel Cibali Tütün Fabrikası tarafından ispirto deposu olarak hizmet vermiştir. Müzeye dönüşümü, 1991 yılında Rahmi M. Koç Müzecilik Vakfı tarafından satın alınması 1994 yılında restorasyon sürecinin tamamlanması sonucu başlamıştır. Restorasyon sürecinde binanın özgün duvar dokusuna değmeden eklenen çelik konstrüksiyon asma kat ve merdivenler, avlunun ve mekânın incelenebileceği geniş bir görünüm sunar. Yapının endüstriyel kimliği, fiziksel dokusu gibi müzede sergilenen sanayi ve teknolojik geçmişi yansıtan araçlardan oluşan koleksiyon da palimpsest izlenim açısından dikkat çekicidir.

Şekil 10-11. Rahmi Koç Müzesi -1. Kat, Zemin Kat ve Asma Katın Görüldüğü İç Mekânlar (Fotoğraf: Melissa Keçeli, 2022)

Tablo 1. Rahmi Koç Müzesi'nin Palimpsest Niteliğini Sağlayan Tasarım Kararları ile Değerlendirilmesi (Tablo: Melissa Keçeli, 2022)	
Değerlendirme Ölçütleri	Lengerhane (Çapa ve Lenger Üretimi) Rahmi Koç Müzesi / Sanayi ve Teknoloji Müzesi
İç Mekân Üzerinden Katmanlaşma	<p>Katmanlaşmanın izlerinin ortaya konulmasında iç mekân öğeleri üzerinden okumalar yapmak mümkündür. Üst katta kemerli ve tuğla söveli pencerelerle alt katta dikdörtgen pencerelerin kullanımı dönemler arası tarihsellik için olumsuz bir durumdur. Restorasyon sürecinde orta kubbede müdahale edilmiş olan aydınlatma fenerinin kapatıldığı malzemeden kalan izler de bu hissi devam ettirir. Söz konusu kubbeden indirilen kandilde ve iç mekândaki genel aydınlatmalarda ise sıcak rengin baskın kullanımı tarihi bir mekânda olma hissine vurgu niteliği taşır.</p> <p>Giriş ve bodrum katında denizcilik, havacılık, bisiklet, motosiklet gibi ulaşım araçları, küçük ölçekli modelleri, buharlı silindir ve çekme araçları, sinema sektöründe kullanılan kamera türleri, afişler ve sektöre ait mobilyalar, matbaa ve para basım makineleri sergilenmektedir. Birinci katta ise buhar makinası, denizcilik, içten yanmalı motor gibi geçmiş dönemlere ait teknolojik gelişimi aktaran küçük ve büyük ölçekli modeller bulunur. Yapının ikinci katında ise bilimsel araçlar, iletişim araçları, fotoğraf makineleri, pikap ve televizyon gibi nesnelere sergilenir. Araçların, modellerin ve teknolojik araçların sergilenmesinde nesnelere tarihselliği göz önüne alarak modern ya da ahşap tip vitrinle kurgulanması döneme ilişkin anlatım gücünün artırılması için alınmış bir tasarım kararıdır (Şekil 10).</p> <p>Türkiye'de bir endüstri mirası binasında açılmış sanayi ve teknoloji müzesi olması nedeniyle sergilenen objelerin çoğunun "batı orijini" olması ise yapının sahip olduğu tarih ve işlevle uyum sağlamadığı söylenebilir (Tanyeli, 1995, s. 115).</p>
Endüstri Mirası Kimliğinin Korunması	<p>Yeni tasarım kararlarıyla birlikte müzecilik anlayışının "sanayi ve teknoloji" ağırlıklı olması endüstriyel kimliğin düşünsel anlatım gücünden yararlanıldığına göstergesidir. Alanda palimpsest anlatımın zayıflamasına neden olan etki, fabrika döneminden kalan çok az nesneye yer verilmesidir (Şekil 11).</p> <p>Katlar arası geçişte giriş koridoru olarak kullanılan bölümde görülen çapa, gülle ve döküm kalıntıları, endüstriyel donatılardan geriye kalan son nesnelere dahil edilmiştir. Ancak yalnızca yapının strüktürel kurgusu ve bu nesnelere üretim kimliğine yönelik palimpsest okumaların değerini azaltır niteliktedir.</p>
Strüktürel Kurgu ve Endüstriyel Donatı	<p>Restorasyon sürecinde binanın kare planı, dört büyük taş örgü ayak üzerine oturtulan orta kubbe, çevresindeki dört küçük kubbe, tonozların sağlamaştırılması ve iç duvarların eski sıvalarından arındırılarak özgün tuğla dokusunun ortaya çıkartılması hedeflenmiştir. Ancak restorasyon projesi öncesi kazı ve alan çalışmaları yapılmadan uygulamalara izin verilmiş olması yapının Osmanlı endüstriyel arkeolojik değerinin önemsenmediği yönünde eleştirileri beraberinde</p>

	<p>getirmiştir. Günümüzde giriş koridoru olarak karşımıza çıkan reverber (yansımali) tunç döküm fırını ve bileşenlerine, yapının işleviyle bağlantılı teknolojik göstergenin elemanları olan dövme demir gergiler ve kubbe fenerine bahsedilen uygulamalarla müdahale edilmiş, donatıların rekonstrüksiyonu gündeme getirilmemişti. Gülsün Tanyeli'ye (1995) göre tespit edilen bu eksiklikler sonucu “yapı kökündeki asli işlevine denk düşebilecek yeni işlevlendirmeden anlaşılabilir biçimde koparılan bir uygulamaya maruz kalmış ve kimliksizleştirilmiştir” (s. 116-117).</p>
Cephe ve Kentsel Doku Üzerinden Okumalar	<p>Yapının ispiro deposu işleviyle 1984 yılında geçirdiği yangın sonucu, yapısal bozulmalar meydana gelmiş, saçak korniş, kapı-pencere, çatı örtüsünün özgün görünümü üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır (İbişoğlu, 1991, s. 25-26). Yapının dış görünümü üzerinden günümüzde okumalar yapmamızı sağlayan önemli bir etmen, restorasyon sürecinde cephede raspa yapılması sonucu tuğla hatıllı almaşık örgü taş duvarın ortaya çıkartılmasıdır.</p> <p>Yeni tasarım kararlarının oluşturduğu problematik bir unsur olarak bina cephesinin duvarına yerleştirilen aydınlatma ve küpeşterler kentsel doku üzerin ayrışma yaratan ve palimpsest değerini okunmasında karşımıza zayıflatıcı bir etki olarak çıkan mimari eklerdir.</p>
Sembolik, Sosyolojik ve Felsefi Anlayış Üzerinden Sentez	<p>Haliç kıyısı ve çevresinin eski endüstri alanı olarak sanayi ve üretime hizmet eden sosyal konumu, zamanla dönüşüme uğramıştır. İlkçağlardan itibaren denizcilik tesisleri, limanlardan ulaşım ve ticaret ağı bölgenin karakteristik yapısını oluşturur. Geçmişte Osmanlı gemi sanayisini Hasköy Tersanesi'ne olan yakınlığıyla destekleyen Lengerhane'de de “denizcilik ve sanayi” teması üzerinden müzecilik anlayışının sürdürülmesi bu durumun konum ve sosyal yapı ilişkisindeki toplumsal hafıza katmanlarının yeni işlevlendirme kararlarında da etkili olduğunu gösterir.</p>

Oluşturduğu palimpsest görünümüyle bir diğer örneklem olan günümüzde Cendere Sanat ismiyle bilinen Cendere Su Pompa İstasyonu, Sarıyer ilçesinin Ayazağa semtindedir. 1902 yılında inşa edilen yapının amacı, çok katlı yapılaşma nedeniyle şehirdeki gelişimin artması sonucu maslaklardan gelen suyun buharlı pompa makineleriyle şehir içine dağıtımını yapmaktır. Günümüzde ana girişte vanalarla birlikte görülen galeri alanı, özgün fonksiyonda su basıncının arttığı makineler, pompalar ve ona buhar gücü sağlayan kazanların olduğu yerdir.

600 metre küplük iki su deposuna sahip istasyonda, zamanla depolardaki suların kontrol edilememesi neticesinde yapı malzemeleri ve strüktüründe nem kaynaklı hasarlar oluşmuştur. 1990'lı yıllarda ise şehirde bulunan birkaç çeşmeye su ileterek bir süre daha fonksiyonunu devam ettirir. İstasyon için esas dönüşüm, 1999 depremi sonrası İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi'nin (İSKİ) özgün işleve sosyal ve kültür merkezi fonksiyonunun eklenmesini önermesiyle başlar. Restorasyon ve projelendirmelerin yapıldığı 2006-2007 yıllarında ise söz konusu işlevler su tesislerine ait donatıların, haritaların ve tarihi önemini sergilenebileceği bir müze senaryosu üzerine yoğunlaşır. Böylece yapı, 2009 yılında İstanbul Su Medeniyetleri Müzesi olarak kazandırılır. Ancak müzecilik anlayışındaki belirsizlikler sonucu, “sanat müzesi” fonksiyonuna yönelik yeniden düzenlemeler yapılmasına karar verilir. Böylece 2022 yılına gelindiğinde yapı, “Cendere Sanat” ismiyle kamuya açılmıştır.

Şekil 12-13. Cendere Sanat İç Mekânlar (Fotoğraf: Melissa Keçeli, 2022)

Tablo 2. Cendere Sanat Müzesi'nin Palimpsest Niteliğini Sağlayan Tasarım Kararları ile Değerlendirilmesi (Tablo: Melissa Keçeli, 2022)

Değerlendirme Ölçütleri	Cendere Su Pompa İstasyonu Cendere Sanat / Sanat Müzesi
İç Mekân Üzerinden Katmanlaşma	Su Pompa İstasyonu olarak kullanılan yapının altında iki bölmeli su deposunun bulunması binanın nem sorunu yaşanmasına ve buna bağlı olarak strüktürel anlamda bozulmalara sebep olmuştur. Restorasyon sürecinde bu taşıyıcı sistemlerin ve mevcut iç mekân öğelerinin korunmasına yönelik iyileştirme çalışmaları yapılmasına önem gösterilmiştir. Bu bağlamda, yapıya ait özgün beşik çatı formun ve demir konstrüksiyonun devamlılığı, pencerelerde mevcut dökme demir profillerin kullanılması, taşıyıcı taş duvar dokusunun korunması, pencerelerin ve kapılarda yapıya ait özgün elemanların tercih edilmesi gibi etkenler nedeniyle iç mekânda palimpsest okumalar yapılabilir durumdadır.
Endüstri Mirası Kimliğinin Korunması	Yapının su pompa istasyonu olarak kimliğinin korunmasında, yapının sahibi olan İSKİ, sosyal ve kültürel bir merkez olarak kentte suyun tarihçesi ve teknolojik gelişimine ışık tutması yönünde bir restorasyon sürecini hedeflemiştir. Söz konusu çalışmalar 2006 yılı "İstanbul Su Medeniyetleri Müzesi" olarak projelendirme ve restorasyon sürecini kapsamıştır. Dönüşüm projesi yeni işleve yönelik ek yapılar ve peyzaj düzenlemesini içeren çalışmalarla genişletilmiştir. Ancak mimari kimliğinin korunmasına yönelik bu müzecilik anlayışı terk edilmiş ve 2022 yılında sanat müzesi olarak dönüşüm geçirmiştir. Yapının geçmişte kodlanan mimari önemi ve kültür varlığı olarak değeri, su tarihi ve temasından uzaklaştırılması sonucu galeri kimliği edinmiştir. Toplumsal bellekte bu durumun yapının palimpsest değerini zayıflatan bir etken olduğu sonucuna varılmıştır.
Strüktürel Kurgu ve Endüstriyel Donatı	Yapıya ilişkin ilk çizimlerde 36 metrelik bir buhar bacası olduğu görülür ancak bu baca günümüze ulaşmadan yıkılmıştır. Restorasyon sürecinde ortaya çıkarılan baca temeli ve kazanlarla olan bağlantısı sergilenmek üzere onarılmış ve izlerin korunmasına yönelik hassasiyet gösterilmiştir. Yapıya ait dönemin özel endüstriyel donatıları olan kazan ve pompaları zaman içinde sökülmüş ya da sergilenmek üzere başka alanlara taşınmıştır. Endüstriyel donatılardan geriye sadece ana sergi salonunda pencere önünde bulunan vinç ve depo vanaları sergilenmek üzere korunabilmiştir. Yapı üzerinde gerçekleşen katmanlaşmanın temel öğelerinden biri de binanın eski işlevinden geriye kalan bu nesnelere sergilenmek üzere izleyiciye sunulmasıdır (Şekil 12 ve 13).
Cephe ve Kentsel Doku Üzerinden Okumalar	Galeri binası pencerelerinin her iki yanında bulunan sıvalı plasterlar ve tüm cephe boyunca saçak olarak döndürülen plasterlar katmanlaşmanın cephe üzerinden okunmasına örneklerdir. Binanın giriş kapısının üstünde bulunan alınlık ve süslemede de aynı etki söz konusudur. Ön cephede bahçeden girişi sağlayan çift kanatlı demir giriş kapısı, dönemin işçiliği ve girişin aynı noktadan devam ettirilmesinde geçmişe yapılan atıf üzerinden okunabilirlik sunar.

	2001 yılında parselde bulunan ağaçların ve anıt nitelikteki çınarın tescil edilmesi ve bu ağaçların güncel durumları üzerinden bakım çalışmaları yapıp sergilenmesi aynı biçimde kentsel doku üzerinden gerçekleştirilen katmanlaşmayı göz önüne sermektedir.
Sembolik, Sosyolojik ve Felsefi Anlayış Üzerinden Sentez	Yapıya ismini veren ve bulunduğu konum olan Cendere Vadisi, Antik Dönem, Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde mesire ve sosyal rekreasyon alanı olarak tanımlanmış bir bölgedir. Vadi içinden geçen su yolu, vadinin önemi ve suyun temizliği açısından büyük bir değer olarak atfedilir. Cendere Vadisi doğal su kaynaklarına ve şehir merkezine yakın konumu nedeniyle su temini açısından bir köprü vazifesi görmüş, fabrikaya hem işlev hem de isim olarak sembolik bir anlam yüklemiştir. Fabrika döneminden kalan çevre yapıların yeniden işlevlendirilmesinde geçmişten gelen “toplanma ve sosyalleşme” teması, kafe, atölye ve açık alanda kurgulanan oturma alanlarıyla sosyolojik aktarımını devam ettirmek istemiştir.

Çalışmanın üçüncü ayağını oluşturan palimpsest örneklem, Şişli ilçesi Bomonti semtinde bulunan Tarihi Bomonti Bira Fabrikası'dır. 1890'lı yıllarda İsviçreli Bomonti Kardeşlerin özel teşebbüsü ile kurulan fabrika kompleksi, modern bira üretim tekniklerinin kullanıldığı ve imalatın yapıldığı ilk bira üretim tesisidir. 1912 yılında dönemin rakip firması olan Nektar şirketiyle birleşmesi sonucu tesis, “Bomonti-Nektar Birleşik Bira Fabrikaları” ismi ile üretim yapmaya başlar (Akyurtlaklı, 1997, s. 4). İlerleyen dönemlerde bira talebinin artması gerekçe gösterilerek kamulaştırılan fabrika, 1940 yılında Tekel İdaresi bünyesine geçerek kapanış tarihi olan 1994 yılına kadar bira üretim tesisi olarak hizmet vermiştir. Bira Fabrikası'nın ana üretim binasına farklı dönemlerde inşa edilen yeni işleve sahip üretim bloklarının, araziye yayılması sonucu yapı günümüz kompleks görünümünü almıştır. 2008 yılında sekiz tarihi yapı bloğu tescil edilmiş, ancak yapılan değerlendirmeler sonucu üç yapı bloğunda karşılaşılan taşıyıcı sistem sorunları nedeniyle belirli bloklar kaldırılmıştır. Günümüzde görülen beş yapı bloğunun 1893-1923 yılları arasında inşa edilmiş ve üretimin temelini oluşturan bölümler olduğu biliniyor (Tanyeli ve İkiz, 2009, s. 115-116).

Yapıya ait çalışmalar, restitüsyon sonrası binanın mekanik güçlendirmesi ve restorasyonunun tamamlanmasıyla birlikte, işlevlendirmeye yönelik tasarım eğlence ve kültürel etkilere yer verilmesi odağında geliştirilmiştir. Yapının tamamı Bomontiada projesi kapsamında 2015'te kamuya açılmıştır. İşlevlendirme sürecinde geliştirilen müze senaryosu ise Ara Güler Müzesi'ni ortaya çıkarmıştır. Müzenin olduğu blok geçmişte, yapım tekniği ve işlev yönüyle beş farklı birimin birlikteliğinden meydana gelmiştir. Bu alan fabrikanın ilerleyen dönemlerinde bütünselleştirilerek eski fermantasyon ve dinlendirme binası olarak kullanılmıştır. Bodrum kat seviyesinde bulunan alanın ve tonozların fabrikanın ilk döneminde inşa edildiği söylenmektedir.

Şekil 14-15. Ara Güler Müzesi İç Mekânlar (Fotoğraf: Melissa Keçeli, 2022)

Tablo 3. Ara Güler Müzesi'nin Palimpsest Niteliğini Sağlayan Tasarım Kararları ile Değerlendirilmesi
(Tablo: Melissa Keçeli, 2022)

Değerlendirme Ölçütleri	Tarihi Bomonti Bira Fabrikası Bomontiada / Ara Güler Müzesi / Sanat Müzesi
İç Mekân Üzerinden Katmanlaşma	Fabrika döneminden günümüze ulaşan yapı bloklarında, mekânlar arası geçişte mevcut açıklıklardan sağlanarak dolaşım aksının ve ana avlunun korunması gibi tasarım kararları, Ara Güler Müzesi'nin ve çevresindeki blokların palimpsest değerini vurgulamaktadır. Müzenin iç atmosferinde almaşık örgü duvar, doğal taş döşeme ve tuğla tonoz, gergi çubukları, tuğla söveler ve cam plaka gibi malzemeler eski-yeni sentezin birlikteliği açısından yüzeyler üzerinden tarihsel okumalar sağlar. Müze tasarım anlayışında hareketli sökülebilir sergi sistemi kullanımı tarihsel hafızanın mekânsal kodlarını okumada sağlayacağı kolaylık ve yüzey görünümünde sunduğu yalınlık nedeniyle önem taşımaktadır.
Endüstri Mirası Kimliğin Korunması	Restorasyon süreci tarihi yapıyı güçlendirme ve mimari kimliği korumaya yönelik hedeflerle gerçekleştirilmiştir. Endüstriyel mirasın görünümü açısından bu uygulamalar doğru bir yaklaşımla gerçekleştirilmiş olsa da fabrika kimliğinden uzaklaşıldığı görülür. Arpa silosu, malt fırını, değirmen tesisi, mayşeleme bölümü, kaynatma fırını, kule yapısı, fermantasyon ve dinlendirme alanı, salamura ve karbondioksit dairesi, dinlendirme ve laboratuvar gibi bira üretim tesisi kimliğine sahip alanların yeniden tanımlanması yönünde bir projelendirme yapılmıştır. Bu alanlar günümüzde kültür-sanat, kafe ve restoran alanları olarak hizmet vermektedir. Bunun sonucunda endüstri mirası olarak kimliğin bulanıklaştığı söylenebilir. Türkiye'nin ilk bira fabrikası ve endüstri mirası olarak değeri nedeniyle işlevlendirme projesine yönelik itirazlar da olmuştur. TTMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi'nin 41. Dönem Çalışmaları'nda "9.20. Şişli Bomonti Bira Fabrikası Alanı" isimli raporda işlevlendirme projesine yönelik tespitler maddeler halinde açıklanmıştır. Yapı bloklarının geneline bakıldığında avluda bitkilendirmeler sonucu bir bahçe ortamı yaratılmak istenmiş ve geçmişteki "bahçede buluşma noktası" kimliğine atıf yapılmıştır. Ancak Ara Güler Müzesi'nde yapının bira üretim ve buluşma noktası kimlikleri göz ardı edilmiştir.
Strüktürel Kurgu ve Endüstriyel Donatı	Bira Fabrikası döneminden kalan bina strüktürü, tipolojisi ve yapı elemanları korunmuş, onarılmış ya da kurtarılamayacak durumda ise özgün haline benzer elemanlarla değiştirilmiştir. Bu durum, mimari anlamda bina üzerinden tarihselliğin okunmasında olumlu bir etken olsa da bira üretim tesisi dönemine ilişkin herhangi bir endüstriyel donatının bulunmaması palimpsest değerinin kavramsal ve yapı odaklı olarak kurgulandığını gösterir (Şekil 14 ve 15).
Cephe ve Kentsel Doku	Bomonti Bira Fabrikası bulunduğu parselde farklı yapı bloklarının farklı dönemlerde sayılarının artması ve birbirine eklenmesiyle oluşmuştur. Bu özelliği nedeniyle yapı blokları parselde yayılır ancak dış cephede bütün olarak algılanmaktadır. Yapının

Üzerinden Okumalar	alametifarıkası olan bu durum, restorasyon sürecinde korunması sonucu cephe üzerindeki palimpsest izlerin okunmasında etkin olmuştur. Taş yüzeyler, doğal taş yığma hatıl, tuğla buhar bacası ve metal köşebent doğramalı pencerelerde sövelerin ve denizliklerin tuğla yüzeyleri fabrikanın geçmiş yaşantısından bugüne aktarılan cephe dokusu açısından yapının palimpsest değerini güçlendiren öğelerdir. Fabrika dönemi ana giriş kapısının, günümüzde aynı dolaşımı sağlaması da önemli bir diğer unsur olarak karşımıza çıkar.
Sembolik, Sosyolojik ve Felsefi Anlayış Üzerinden Sentez	1930-1950 yılları arasında bira fabrikası, yapının açık alanında sosyal bir aktivite olarak masada bira içmek üzere Bomonti Bira Bahçesi'ni kolektif bir kullanıma açmıştır (Kayar, 1998). Günümüzde yeniden işlevlendirme sonucu kültür ve eğlence fonksiyonu ile bira üretim kimliğinin devam etmesine yönelik mekân oluşumları, yapının sosyolojik değeri açısından bira bahçelerine yapılan bir atıf ve toplumsal yaşantı ve kültürde katmanlaşmanın izlerini ortaya koyar. Bomonti kardeşlerin öncülük ettiği "bir araya gelme" motifi, eski İstanbul hikayelerinde Pangaltı ve Bomonti mevkiilerinin sosyalleşme alanları olarak kodlanması Bomontiada'nın bir buluşma noktası olarak işlevlendirilmesinde de çıkış noktası olmuştur. Kent yaşantısında bölgeyi sosyal ve sanayi açıdan dönüştüren Bomonti Bira Fabrikası bulunduğu semtin ve sokakların isimlendirilmesindeki rolüyle kentsel bir simge konumundadır. Yapı parselinin Bomonti Arkası Sokak ve Birahane Sokak arasında olması kentsel toponimler üzerinden palimpsest okumalar yapılmasını sağlar. Bölgenin palimpsest niteliği üzerinde de yapının tartışmamız etkisi söz konusudur. Yeniden işlevlendirme sonrası alanın Bomontiada olarak isimlendirilmesinde de bu fonetik etkiyi devam ettirme geleneği sürdürülmüştür.

İstanbul'daki çok çeşitli palimpsest endüstri yapı örnekleri arasına, Kadıköy ilçesinin Hasanpaşa semtinde bulunan Hasanpaşa Gazhanesi de dahil edilebilir. Anadolu yakasının ilk hava gazı üretim tesisi olarak 1865 yılında inşa edilen Kuzguncuk Gazhanesi'nin 1800'lü yılların ortalarında gaz talebini karşılayamaması üzerine Hasanpaşa semtine bir gazhane kompleksi yapılmasına karar verilmiştir. Açıldığı 1891 yılından elli yıl süreyle Hasanpaşa Gazhanesi'nin imtiyazı Fransız sanayici ve mühendis Charles George'a verilmiştir. 1938 yılına gelindiğinde ilgili Fransız şirketten kamulaştırma yoluyla alınan tesisin idaresi Bayındırlık Bakanlığı Elektrik İşleri Dairesi'ne verilmiştir. Gazhane, 1939 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne, 1945 yılında ise İstanbul Belediyesi Elektrik Tramvay Tünel İdaresi (İETT) Genel Müdürlüğü'ne olmak üzere birçok defa devredilmiştir (Mazbaşı Berktaş, 2012, s. 13).

Gazhanelerde çalışan işçilerin, tesisin çevresinde ikamet eden insanların sağlığını olumsuz yönde etkilemesi, çevre kirliliğine sebep olması ve doğalgaz kullanımının tercih edilmesi gibi etkenler sonucu, Hasanpaşa Gazhanesi'nin ve İstanbul'da bulunan diğer gazhanelerin 1993 yılında havagazı üretimi durdurulmuştur. Tesis bu tarihten itibaren kömür satış deposu ve çöplük olarak kullanılmış, endüstriyel donatıları ise yağmalanmış ya da sökülmüştür. Endüstriyel mirasın önemli örneklerinden olan gazhane için, yıllarca çeşitli incelemeler, yeniden kullanım önerileri geliştirilmiş ancak bu çalışmaların neticesi 2014 yılında "sosyal ve kültür yaşam alanı" olarak yeniden işlevlendirme projesinin onaylanması sonucu alınmıştır. 2015 yılında hayata geçirilen restorasyon projesi ve çevre düzenlemeleri, 2021 açılış tarihine kadar sürer. Endüstriyel donatılar ve yapı blokları, müze, galeri, kütüphane, sahne, atölye, etkinlik alanı, çalışma alanı, seyir terası, otopark, kafeterya, kafe, kitabevi ve pazar yeri gibi çok fonksiyonlu biçimde eklenerek "Müze Gazhane" ismiyle günümüz görünümünü almıştır.

Şekil 16-17. Müze Gazhane C, P Binası İç Mekânları (Fotoğraf: Melissa Keçeli, 2022)

Şekil 18-19. Müze Gazhane İklim Müzesi İç Mekânlar (Fotoğraf: Melissa Keçeli, 2022)

Tablo 4. Müze Gazhane'nin Palimpsest Niteliğini Sağlayan Tasarım Kararları ile Değerlendirilmesi
(Tablo: Melissa Keçeli, 2022)

Değerlendirme Ölçütleri	Hasanpaşa Gazhanesi Müze Gazhane / Sanat Müzesi, İklim Müzesi (C, P ve S Binaları)
İç Mekân Üzerinden Katmanlaşma	İncelenen P, C ve İklim Müzesi (S) yapı bloklarında eski ve yeni görünüm arasındaki katmanlaşmanın izleri belirli binalarda özgün döşeme dokusu, tavan örtüsü formu, geniş açıklıklı pencere doğramaları, betonarme strüktür ve taşıyıcılarda okunabilir durumdadır (Şekil 16 ve 17). Fabrika döneminin eski fonksiyonuna hizmet eden mekanik donatılar olan gaz temizleme makinası, kükürt depoları, özellikle temizleme tesisi olarak kullanılan binalarda korunan silo ve boru sistemleri iç mekân üzerinde palimpsest etkileri arttıran temel öğeler olarak görülür. Söz konusu etkilerle birlikte, yapıda asma tavan uygulaması ve asma kat ilavesinde kullanılan malzeme tercihi yapının özgün mimari kimliği açısından yoruma açık müdahalelerdir.
Endüstri Mirası Kimliğinin Korunması	Restorasyon süreci, Hasanpaşa Gazhanesi'nin bütüncül bir yaklaşımla yapı bloklarının güçlendirilmesini, onarılmasını ve "yeniden işlevlendirilmesini" içermektedir. Ancak endüstri kompleksi olarak kimliğinin ve dönemin elektrik ihtiyacını karşılamada yapının önemini aktarılması yerine müze, sergi ve rekreasyon işlevlerinin kurgusuna odaklanılmıştır. Söz konusu kimliğin kent belleğindeki önemine, yalnızca mekânsal kodlamalarla cepheye yerleştirilen bilgilendirme panolarında değinilmiştir. Hafıza katmanları oluşturmada yapı görünümü hedef alınmış, eski ve yeni arasındaki kavramsal ilişkiye yeterli biçimde değinilmemiştir.

	<p>1950 yıllarında Hasanpaşa bölgesinin kalabalıklaşması sonucu kanalizasyon ve gazhaneden gelen kirli suların Kurbağalıdere'ye akıtılması buradaki canlı yaşamını ve sosyal yapıyı etkilemiştir (Gökçen, 1994, s. 568). Gazhane, havagazı üretiminin tamamen durdurulmasına karar verilene kadar fabrikada çalışan işçilerin ve çevredeki yerleşimlerde yaşayan insanların sağlığı açısından sakıncalar yaratmaya devam etmiştir. Yeniden işlevlendirmede duyarlı bir yaklaşımla "İklim Müzesi"ne yer verilmesi önemli bir tasarım kararıdır. Ancak yapının sebep olduğu "olumsuz sonuçlara" değinilmemesi nedeniyle toplumsal hafıza katmanları üzerinde doğrudan bir diyalog ortamı geliştirmemektedir (Şekil 18 ve 19). Endüstri mirası olarak tarihi yapının geçirdiği tüm süreçlere yer vermek, mimari kimliğinin yanı sıra sosyal kimliğinin de okunması açısından palimpsest değerini artırır.</p> <p>Gazhanenin tarihi, endüstriyel donatıları ve toplumsal hafızadaki rolü üzerinde mekân beklentisi, Bilim Merkezi, İklim Müzesi ve Karikatür Müzesi konseptleriyle uyumlanmaktadır. Böylece bu alanlar üzerinde palimpsest okumalar ancak iç mekân düzeyinde kalmaktadır.</p>
Strüktürel Kurgu ve Endüstriyel Donatı	<p>Hasanpaşa Gazhanesi'nin atıl durumda olduğu dönem, üç gazometrenin ikisi sökülüp satılmıştır (Ercivan, 2004, s. 95). Buna rağmen restorasyon sürecinde kısmen sökülmüş olan bir Ga gazometresi onarılmış, diğer Gb ve Gc gazometrelerinin ise özgün projeleri bulunarak rekonstrüksiyonu yapılmıştır. Böylece, gazometrelerin endüstriyel bir donatı olarak imgelerini korumak hedeflenmiş, 19. yüzyıl teknolojisinin ve tarihselliğinin okunması amacıyla palimpsest bir referans unsuru olarak kent silüetine yeniden kazandırılmıştır.</p> <p>Havagazı tesisi döneminden kalan fırın, sayaç atölyesi, temizleme tesisi, gaz temizleme tesisi, kompresör, gazometre, ambar, depo, su soğutma birimi, kömür ve ayrıştırma kolonadı gibi alanların restore edilmesi sonucu yeniden işlevlendirilerek kullanılması "endüstri arkeolojik anıtı" ve bu donatıların belge değeri açısından kazanımdır. Müze Gazhane'de eski ve yeni arasındaki satır araları üzerinden yapılan okumalar bu kazanımların sonucu olduğu söylenebilir.</p>
Cephe ve Kentsel Doku Üzerinden Okumalar	<p>Müze Gazhane yapı bloklarının incelendiğinde döşemelere kadar inen açıklıklı cam yüzeyler, P binası pencerelerinde görülen beton havalandırma blokları, cephe boyunca yerleştirilmiş olan çelik taşıyıcılar ve kabuklar palimpsest okumaları cephe üzerinde yapmamızı sağlayan öğeler olarak görülür. Havagazı tesisi döneminde fırın binası olarak kullanılan P binasının meydan girişlerinde, restorasyon süreci sırasında ortaya çıkarılan ve fabrika döneminden kaldığı düşünülen baca kalıntıları ve ray izleri "yapıya ilişkin bir sergileme unsuru" olarak okunabilirlik sunar.</p> <p>Fabrika döneminde temizleme tesisi olarak hizmet veren yapıların ayrışmasında cephe merdiven kurgusu, bina dış yüzeyine taşan mekanik donatılar ve boru sistemleri karşımıza çıkar. İklim Müzesi binasında eski fonksiyona ait sirkülasyon aracı olarak cepheyi saran merdivenin hem işlevsel hem tarihi değerinin korunması yapının palimpsest niteliğine katkıda bulunması bakımından alınmış bir tasarım kararıdır. Mimari kimlik üzerinden yapılan görsel okumalarda, gelen ziyaretçiye bu öğeler üzerinden palimpsest değeri ortaya koyacak metinler hazırlanması ve bunlara yer verilmesi hafıza katmanlarının görünürlüğü açısından olumlu etkiler yaratır.</p>
Sembolik, Sosyolojik ve Felsefi Anlayış Üzerinden Sentez	<p>Yer ve semt isimleri toplumsal hafıza üzerinde tanımlanan mekânsal referans araçlarıdır. Fabrikanın konumlandığı yer olan Hasanpaşa semtinin ismi Osmanlı padişahı II. Abdülhamit döneminde, Bahriye Nazırlığı yapan Kaptan Hasan Hüsnü Paşa'nın 1900'lü yıllarda yaptırdığı camiden gelir. 1982'de havagazı üretimi yapan gazhane kompleksinin bu bölgede açılmasından sonra semt bir dönem "Gazhane" ismiyle anılır (Gökçen, 1994, s. 568). Gazhane ve Hasanpaşa yer isimlerinin toplumsal hafıza katmanlarında iç içe geçmiş olması nedeniyle yapıya ait kimlik kazandırmada bu anlayış devam ettirilmiş, müzecilik işlevinin eklenmesi sonrası alınan tasarım kararlarından biri olarak mevcut komplekse "Müze Gazhane" ismi verilmiştir.</p> <p>Mekânın anlam bütünlüğünü yansıtan yer isimleri yani toponimler, Anadolu yakasına ait en eski sanayi tesisinden biri olan Hasanpaşa Gazhane'sinin kent hafızası hakkında da bilgiler verir. Yapı adasının konumlandığı sokaklardan olan</p>

“Gazhane Deresi Sokak” binanın eski işlevine yönelik hafıza katmanlarından biri olarak günümüzde karşımıza çıkan palimpsest bir unsurdur.

6. Değerlendirme ve Sonuç

İngiltere’de başlayarak Avrupa’ya ve tüm dünyayı etkileyen Endüstri Devrimi, sanayi yapılarına ait iç mekânların şekillenmesinde önemli bir adımdır. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti’nde de etkisini göstermiş, ekonominin güçlenmesi adına fabrika yapıları inşa edilmiştir. Geçmiş dönemlerde yeterli hammaddenin tedarik edilememesi, günümüzde ise teknoloji ve bilim alanındaki gelişmelerin bu yapılara ihtiyaç gereksinimini azaltması sonucu atıl durumda kalmalarına ya da farklı bir fonksiyonda işlevlendirilmelerine yol açmıştır. Üniversite, konut, çalışma alanları vb. işlevler kazanan eski sanayi yapıları, şehir merkezlerinde müze olarak kullanımıyla da ön plana çıkmaktadır.

Çalışmanın ana strüktürü, yeniden işlevlendirilen endüstriyel anıtların “müzecilik” anlayışıyla yeni tasarım girdileriyle biçimlenmesi sonucu palimpsest değerleri üzerindeki güçlü ve zayıf niteliklerine ışık tutmak üzerinedir. Toplumsal hafızada “miras” değerine sahip bu yapılar, bir takım koruma prosedürleri çerçevesinde işlevlendirilmelidir. Mimari kültür yozlaşmasını engellemek ve palimpsest değerlerini ortaya koymak adına bu mekânların korunup, uzman kişilerce işlevlendirilmesi önemli bir adımdır. Palimpsest iç mekânların oluşumu ve düzenlenme kriterlerinin, yeni işlevin gerektirdiği tasarım süreci öncesi belirlenmesi tarihi mirasın korunmasını da destekleyen bir unsurdur. Bu süreçlerin doğru biçimde uygulandığı noktada, müzenin ihtiyaç duyduğu tasarım girdileri yapının arkeolojik ve anıtsal değeriyle biçimlendiğinde palimpsest ölçeği artmış olur.

Eski sanayi yapılarının galeri ve müze olarak dönüştürülmesinde, palimpsest özelliklerin mekân tasarımına yansımalarının belirlenmesi ve sergileme alanı çerçevesinde karşılaştırılması için İstanbul’da farklı semtlerde bulunan örnekler seçilmiştir. Bunlar sırasıyla Rahmi Koç Müzesi, Cendere Sanat, Ara Güler Müzesi ve Müze Gazhane olarak belirlenmiştir. Söz konusu örneklerin belirlenmesinde, objektif değerlendirmelerin yapılması için tarihsel katmanlaşmanın izlerinin görülebilir olması başat etkindir. Endüstri mirası bu yapıların müzecilik işlevinin ötesinde tarihselliğinin yaşatılması, mimari bir yapıt değeri taşıması, kent belleğinin arşivlenmesinde belge niteliği bulunması nedenleriyle tartışmasız olarak korunması önem taşımaktadır. Çalışmada yer verilen yapıların palimpsest niteliğini sağlayan tasarım kararlarında güçlü ve zayıf yanların neler olduğu ortaya konulmuştur:

- *Kent mimarisini temsil eden tarihi dokunun korunması konusunda önem gösterilmelidir. İç mekânın “palimpsest” olarak tanımlanmasında, geçmiş döneme ait izlerin anlatım gücü değerlidir. Çeşitli nedenlerle restorasyon ve renovasyon projelerinde yapının üslubu, kurgusu, sirkülasyonu, konumlanışı, taşıyıcı donatıları ve özgün malzemeleri “duyarlılıkla” dönüştürülmediği için döneminin tarihsel katmanları tahribata uğrayabilir.*
- *Sanat müzesi işlevine yönelik yapılan düzenlemelerle miras değerindeki eski sanayi yapıların, özgün endüstriyel donanımlarının sökülmüş olması ya da sergilenmemesi binanın palimpsest değeri açısından doğru bir yaklaşım değildir. Cendere Sanat Müzesi ve Müze Gazhane’de her yapı bloğunda olmasa da sergilenen eski mekanik donatılar binanın eski fonksiyonu hakkında tarihsel tabakalaşma izlerini ortaya koyar.*
- *Yapılarda zaman içinde büyük zarar görmeyen mimari elemanların yerinde korunarak tasarıma dahil edilmesi, zarar gören elemanların ise özgün haline benzer ya da kalıbı*

alınmasıyla oluşturulan birebir kopyaların kullanılması “koruma ve yapıda bütünlük” temaları adına önemli detaylardır.

• *Yeniden işlevlendirme projesi hazırlanırken endüstri mirası kimliği göz önünde bulundurularak müze senaryosunun geliştirilmesi, iç mekânın parçalardan bütüne ulaşan yapısı nedeniyle katmanlar arası fiziksel ve kavramsal birliktelikler oluşturabilir. Rahmi Koç Müzesi’nde müzecilik anlayışı fiziksel olarak bu yönde geliştirilmesine rağmen kavramsal yönüyle nesnelerin kökeni bunu tam anlamıyla karşılayamamaktadır. Cendere Müzesi ve Ara Güler Müzesi’nin müzecilik anlayışlarının tamamen sanat odaklı olması bu durumun tamamen yadsındığını gösterir niteliktedir.*

• *Fabrikada üretimin yapıldığı dönemde, yapının sebep olduğu çevre kirliliği, kentsel yapılaşmaya yönelik etkisi ve sağlık koşulları üzerindeki olumsuz etkilerin tümü endüstriyel kimliğin bir parçası olması nedeniyle müze senaryosunda değinilmesi gereken noktalar. Müze Gazhane’de bu yaklaşıma yönelik işlevlendirme düşünülmemesine rağmen duyarlılık Hasanpaşa Gazhane üzerinden geliştirilmemiştir.*

• *Döneme ilişkin tarihsel katmanların üzerine yeni katmanlar gelebilir; palimpsestte tamamen bir yok olma durumu söz konusu değildir. Eskinin ve yeninin bir arada görünüşleri değerlidir. Benzer şekilde yapının cephesi ve çevresi üzerinden gerçekleştirilen incelemeler de katmanlar üzerinde gerçekleştirilen değişimlerin boyutunu ortaya koyar. İncelenen örneklerde dış cephe aydınlatmasının ve yapının önemine ilişkin bilgilendirme panolarının tarihi dokuya sahip duvarda çözümlenmesine yeni öneriler geliştirilebilir. Doğal çevrede oluşan palimpsest öğeler, yapı çevrenin olduğu dönemin referanslarıdır. Örneğin Cendere Müzesi’nde anıt niteliği bulunan çınarın sergileme unsuru haline getirilmesi palimpsestliğinin ortaya çıkması açısından değerlidir.*

• *Fiziksel tabakalaşmada olduğu gibi yerin sembolik ve sosyolojik boyutu üzerinden geçmiş hakkında ipuçları sunan yer isimleri ve toponimler, yeniden işlevlendirmede tasarım girdilerinden biri olarak palimpsest görünümün satır araları haline gelirler. Cendere Sanat Müzesi’nin fabrikadan, fabrikanın ise konumlandığı vadiden isimlendirilmesi adresinin tanımlanmasına kolaylık sağladığı gibi mekânın sosyokültürel boyutunu tarihi ile ilişkilendirir. Ara Güler Müzesi’nin içinde yer aldığı Bomontiada yerleşiminde de ismin fabrikadan alındığı, fabrikayı kuran kardeşlerin ise sanayi teşvikinin semte ismini verdiği görülebilir. Toplumsal ve kentsel hafızada ilişkileri bulunan toponimlerin yeni parametrelerle sürekliliği, çok katmanlılığın bir göstergesi olarak yorumlanabilir.*

• *Fabrika dönemine ilişkin işlevlere ya da konum üzerinden gelişen motiflere müzede yer verilmesi eski ve yeni arasındaki yakın ilişkiyi çağrışımlarla destekler. Bira Fabrikası bahçesinde gelişen “toplanma ve sosyalleşme” temasının Bomontiada’da çıkış noktası haline gelmesi, Rahmi Koç Müzesi’nin “gemi ve denizcilik” temasına değinen eserlere ağırlık vermesinin geçmişte bölgeye ilişkin ticaret ağına atıf yapması bu düşünceye örnek çıkarımlardır.*

Tüm bu edinimlerden yola çıkarak yukarıda değinilen referanslar ve yapıların katmanlaşmada gerek geçirdiği dönüşüm ve tasarım süreçleri incelendiğinde, örneklerde güçlü ve zayıf palimpsest niteliklerin bulunduğu söylenebilir. Sanayileşme tarihi açısından korunması gereken endüstri mirası yapıların yeni tasarım kararlarıyla restore edilmesinde, özgün strüktürel kurgusuna, dönemin iç mekân donatılarına, mimari kimliğine, anıtsal, tarihi nesnelere, sembolik, sosyolojik ve felsefi anlayışlarına önem

gösterildiğinde eskinin izleri ve yeninin birlikteliğiyle anlamlandırılmış mekânlar oluşturulduğu düşünülmektedir.

Kaynaklar

Akyurtlaklı, S. (1997). *Bomonti Bira Fabrikası Restorasyon Projesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Apaydın, B. (2019). Palimpsest Kavramı ve Mekânsal Dönüşüm. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC Dergisi*, 9 (2), 90-103.

Arabacıoğlu, F. P., Aydemir, I. (2007). Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı. *Megaron Dergisi*, 2 (4), 204-212.

Architektur+Wettbewerb, (1985). Umnutzung und Folgekosten gebauter Anlagen-Reuse and Subsequent Costs of Buildings, *Architektur+ Wettbewerb*, 121, Stuttgart.

Atagök, T. (2000). Sanayi Mekânlarından Sanat Mekânlarına. Dosya: Endüstri Arkeolojisi, 292, 9-14.

Atagök, T. (2002). Müzelerin Anlaşılır Kılınması, İç Mekân ve Sergi Tasarımları. *Mimarist*. (4), 55-59.

Belcher, M. (1991). *Exhibitions in Museums*. Leicester: Smithsonian Institution Press.

Diñç, P. (2002). Problem Araştırmasından Mimari Değerlere Geçişte Bina Programlama. *Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 17 (3), 101-109.

Erbay, M. (2011). Müzelerde Sergileme ve Sunum Tekniklerinin Planlanması. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Ercivan, A. (2004). *Gazhanelerin Yeniden İşlevlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Föhl, A. (1995). *Bauten der Industrie und Technik, Schriftenreihe des Deutschen Nationalkomitees für Denkmalschutz*, 47, Bonn. Almanya: Deutsches Nationalkomitee für Denkmalschutz.

Gökçen, T. (1994). Hasanpaşa. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi içinde (Cilt. 3, s. 568). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Göker, K. M. (2002). *“İçmimarlık-Tasarım”da Aydınlatma; İlke-Sistem-Tasarım Bağintısı*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Gür, Ş. Ö. (2002). Palimpsest: Örselenmiş Parşömen ya da Tablet-1. *Yapı Dergisi*, 245, 60-65.

İbişoğlu, S. V. (1991). *Lengerhane Restorasyon Projesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Karaoğlu Can, M., Altuncu, D. (2021). Sergi Mekânlarında Yapay Aydınlatma Uygulamaları. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 6 (2), 673-694.

Kaşlı, B. (2009). *İstanbul'da Yeniden İşlevlendirilen Korumaya Değer Endüstri Yapıları ve İç Mekân Müdahaleleri: Santralİstanbul Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Kayar, A. (1998, 19 Kasım). İstanbullular'ın nostaljik mekânı Bomonti Bira Fabrikası mezbeleğe döndü, bakımsızlıktan yıkılacak. *Hürriyet Gazetesi*.

Kılıç Sirel, H. (1992). Müze Sergileme Vitrinleri ve Aydınlatılması. Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

Köksal, T. G., Ahunbay, Z. (2006). İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri. *İ.T.Ü. Dergisi / A*, 5 (2), 125-136.

Kuloğlu, N. (1994). *Konuttaki İşlevsel Değişimin Tarihi Çevrelerin Korunmasında Oluşturduğu Güçlükler ve Çözüm Önerileri*. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

Locker, P. (2013). *Stant Tasarımı ve Sergileme*. İstanbul: Literatür Yayınları.

Mazbaşı Berktaş, H. (2012). *Kadıköy Hasanpaşa Bölgesi'nin Tarihi Çevre Analizi ve Sıhhileştirme Önerileri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Molajoli, B. (1963). *Müzelerin Teşkilatlanması-Pratik Öğütler*. UNESCO, ICOM Türkiye Millî Komitesi Yayınları, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ökçün, G. (1997). *Osmanlı Sanayii, 1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistikleri, Tarihi İstatistikler Dizisi*. Cilt 4. Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

Pamuk, Ş. (2003). *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*. İstanbul: K Kitaplığı.

Pekol, B. (2010). *İstanbul'da Yeni İşlevlerle Kullanılan Tarihi Yapıların Üslup Sorunsalı*. Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Saner, M. (2012). Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye'deki Yaklaşımlar. *Planlama Dergisi*, 62 (52), 53-66.

Sayın, Ş. (2001). *Ortaköy-Sarıyer Arasındaki Bazı Örneklerle Dayanarak Yalılarının Bugünkü Durumunun Saptanması*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Tanyeli, G. (1995). Rahmi M. Koç Sanayi Müzesi. *Arredamento Dekorasyon Dergisi*, (66), 114-121.

Tanyeli, G. ve İkiz, D. (2009). İstanbul'da Bir Endüstriyel Miras Örneği: Bomonti Bira Fabrikası. *TÜBA-KED*, 109-121.

Terece, T. (2013). *Restorasyon Projelerinde İşlevsel Dönüşümün İç Mekân Kararları Üzerine Bir Sorgulama*. Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi, İstanbul.

Tümer, G. (2008). Beş Mimarlık: Bir: Palimpsest Mimarlık. Arkitera, URL'si <https://v3.arkitera.com/k237-bes-mimarlik.html> Erişim tarihi: 03/12/2022.

Uçar, B. (2013). *Endüstriyel Miras ve Yeniden İşlevlendirme Kavramları Kapsamında Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası'nın İrdelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Venedik Tüzüğü. (1964). ICOMOS (International Council on Monuments and Sites), URL'si http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf Erişim tarihi: 15/01/2023.

Yarımbaş, D. (2015). *Enkaz/Yıkıntı: Yeniden Üretim*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Yıldırım, G. (2009). *Mekânların Dönüşüm Potansiyeli ve Mimarlıkta 'Palimpsest' Kavramı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

İnternet Kaynakları

URL-1. <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/palimpsest> Erişim tarihi: 01/12/2022.

URL-2. <https://grants.fnl.org.uk/codex-zacynthius> Erişim tarihi: 01/12/2022.

URL-3. <https://www.flickr.com/photos/elzopilote/52265941096/sizes/h/> Erişim tarihi: 01/12/2022.

URL-4. <http://www.hasmatik.com.tr/project-esma-sultan-yalisi.html> Erişim tarihi: 20/12/2022.

URL-5. <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/> Erişim tarihi: 26/12/2022.